

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Võrdleva õigusteaduse õppetool

Igor Kübarsepp

**ALAEALISTE POOLT KORDUVATE VARAVASTASTE KURITEGUDE
TOIMEPANEMISE PEAMISTEST SOTSIAALSETEST PÕHJUSTEST**

Bakalaureusetöö

Juhendaja
Dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. VARAVASTASTE KORDUVKURITEGUDE MÄÄRATLEMISEST KARISTUSSEADUSTIKUS	5
1.1. Varavastased süüteod ja kuriteod.....	5
1.2. Korduvkuriteod ehk retsidiivsus	5
2. ALAEALINE VARAVASTASTE KURITEGUDE TOIMEPANEMISE SUBJEKTINA... 8	
2.1. Alaealise mõiste	8
2.2. Alaealine kuriteo subjektina.....	9
3. ALAEALISTE RETSIDIIVSUSNÄITAJAD EESTIS JA TEISTES RIIKIDES..... 12	
3.1. Alaealiste retsidiivsus Eestis	12
3.2. Teiste riikide uuringud	13
4. ALAEALISTE RETSIDIIVSUST MÕJUTAVATEST PEAMISTEST SOTSIAALSETEST TEGURITEST.....	14
4.1. Vajakajäämised sotsialiseerimisagentide tegevuses.....	14
4.2. Majanduslike raskuste süvenemine.....	24
4.3. Sotsiaalsed sidemed.....	25
5. UURIMUS VARAVASTASEID KORDUVKURITEGUSID TOIMEPANNUD ALAEALISTEST, KES VIIBIVAD VIRU VANGLAS JA TAPA ERIKOOLIS	28
5.1. Uuringu meetodika ja valim.....	28
5.2. Andmete analüüs ja tulemused.....	29
KOKKUVÕTE.....	36
ОБ ОСНОВНЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ПРИЧИНАХ СОВЕРШЕНИЯ ПОВТОРНЫХ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ. Резюме.....	40
KASUTATUD KIRJANDUS	43
KASUTATUD NORMATIIVAKTID	44
LISAD	45
Lisa 1. Küsitlusleht vastuste kokkuvõttega	45

SISSEJUHATUS

„ On vaja loobuda mõttest, et kuritegevust on võimalik likvideerida. Kuritegevus oli, on ja jääb. Ka alaealiste kuritegevust ei ole võimalik likvideerida, kuid seda on võimalik vähendada. Et panna mõningast piiri alaealiste kuritegevuse leviku suurenemisele, on vaja teada kuritegevuse uusi ja endisi tekitajaid: ajendeid, põhjusi ja juuri, mis viib noori inimesi kuritegevusele.”¹

Käesolevaks ajaks on läbiviidud mitmed uuringud kuritegevuse, sealhulgas retsidiivsuse kohta Eestis. Nende uuringute tulemuste põhjal võib väita, et alaealiste retsidiivsus on levinud ja vargustel on suurim osakaal retsidiivsuse puhul.

Käesolevas töös püüab autor leida vastust küsimusele, millised on peamised põhjused, mis viivad alaealise ikka ja jälle varavastast kuritegu toime panna. Eesmärgiks on välja selgitada, millistest peredest on need noored pärit, milline on nende suhtlusringkond, koolitee, vaba aja hõivatus, huvi massimeedia, hariduse omandamise ja töötamise vastu, samuti milline on võime luua sidemeid kaasinimestega ja veendumus ühiselu reeglite vajalikkuses ning millises seisundis nad reeglina korduvkuriteo toime panevad.

Autori hinnangul on oluline selgitada välja retsidiivsuse ajendeid ja põhjusi korduvaid varavastaseid tegusid toimepannud alaealistest toimepanijate puhul. Põhjuste teadmine võib olla vahendiks alaealiste kuritegevuse leviku vähendamisel varavastaste süütegude puhul.

Teema on aktuaalne nii retsidiivsuse noorenemise kui ka varavastaste süütegude osakaalu tõttu. Käesoleva töö kirjutamise ajal on alaealiste ja korduvkuritegevuse ennetamine põhilisteks kriminaalpoliitika arengusuundadeks aastani 2018.² Lisaks ühineb autor E. Raska seisukohaga: „ ... mitte ühekordsed uuringud, olgu need kui tahes põhjalikud, vaid muutuva situatsiooni pidev jälgimine on kuritegevuse profülaktika efektiivsuse pant“.³

¹ A. Toomsoo. Alaealiste kuritegevus. Ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Kooperatiiv "Praktika ja teadus" 1993, lk 183.

² Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine – RT III 2010, 26, 51.

³ E. Raska. Sotsiaalne programm: kuritegevuse ennetamine. Teooria ja praktika küsimusi. Tallinn: Eesti Raamat 1987, lk 73.

Käesolevas töös on püstitatud järgmine hüpotees: vajakajäämised sotsialiseerimisagentide tegevuses, majanduslik olukord, purunenud või hääbuvad sotsiaalsed sidemed soodustavad korduva varavastase kuriteo toimepanemist alaealiste seas.

Eesmärgi saavutamiseks ja püstitatud hüpoteesi kontrollimiseks tuginetakse teaduskirjandusele ning viiakse läbi empiiriline uuring Viru vanglas ja Tapa erikoolis viibivate alaealiste seas, kes on toime pannud varavastaseid korduvkuritegusid. Uuringu eesmärgiks on selgitada välja alaealistest retsidiivistide sotsiaaltõrjumist, õpikogemused, sotsiaalsed sidemed, majanduslik olukord, suhted uimastitega ning analüüsida seost varavastase korduvkuritegevusega.

Uurimistöö koosneb viiest peatükist. Esimeses peatükis avatakse varavastaste süütegude, retsidiivsuse ja retsidiivisti mõiste. Teises peatükis käsitletakse isiku vanuseliikide tunnuseid, alaealise süüvõimet ja vastutust karistusseadustiku järgi ning visandatakse noore kurjategija portree. Kolmandas peatükis vaadeldakse retsidiivsuse määra vanuserühmiti ja kuriteoliigiti Eestis ning retsidiivsusnäitajaid teistes riikides. Neljandas peatükis keskendutakse peamistele sotsiaalsetele faktoritele, mis mõjutavad alaealiste retsidiivsust. Viies peatükk on töö empiiriline osa, milles analüüsitakse küsitluse läbiviimise käigus saadud andmeid ja esitatakse tulemusi.

1. VARAVASTASTE KORDUVKURITEGUDE MÄÄRATLEMISEST KARISTUSSEADUSTIKUS

1.1. Varavastased süüteod ja kuriteod

Teatavasti on iga õiguskaasluse liige kindlate õigushüvede kandja, kusjuures need õigushüved on vaadeldavad nii individuaalsete kui kollektiivsetena. Olulised individuaalhüved on materiaalsed ehk ainelist laadi. Neid õigushüvesid kahjustavad süüteod kannavad enamasti varavastaste süütegude nime. Eri riikide kriminaalseadustikes ja kirjanduses võib leida väga erinevat varavastaste süütegude süstemaatikat.⁴

Käesolevas töös lähtutakse kehtivast õigusest. Varavastased süüteod on kajastatud Karistusseadustiku 13. Peatükis. Varavastaste süütegude süsteem on järgmine: süüteod omandi vastu, süüteod vara vastu tervikuna ja vähemohtlikud varavastased süüteod.⁵

Kuritegude ja väärtegude eristamine toimub nende eest seaduses ettenähtud karistuse järgi. Karistusseadustiku⁶ (edaspidi KarS) § 3 lg 3 kohaselt on kuritegu käesolevas seadustikus sätestatud süütegu, mille eest on füüsilisele isikule põhikaristusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus või sundlõpetamine ning KarS § 4 lg 4 kohaselt on väärtegu käesolevas seadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahaträhv või arest. Järelikult kõik varavastased süüteod on kuriteod, välja arvatud varavastane süütegu väheväärtusliku asja ja varalise õiguse vastu (KarS § 218), mis on väärtegu.

1.2. Korduvkuriteod ehk retsidiivsus

Karistusõiguslikus mõttes võib jaotada retsidiivsust õiguslikuks ja faktiliseks.⁷ Peaprokurör Norman Aas (õiguskomisjonis 04.12.2003) jaotab retsidiivsust juriidiliseks retsidiivsuseks, kus retsidiivsus tuleneb eelnevast kohtuotsusest (on olnud juba ühe korra kohtulikult karistatud, ja paneb toime uue kuriteo) ja faktiliseks retsidiivsuseks (ühe ja sama

⁴ J. Sootak. Varavastased süüteod. Vlj.2. Tallinn: Juura 2009, lk 16.

⁵ J. Sootak, lk 19.

⁶ Karistusseadustik – RT I 2001, 61, 364 ... RT I,20.12.2013,3.

⁷ P. Pikamäe, J. Sootak (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. 3. Tallinn: Juura 2009, lk 536.

kohtuprotsessi käigus tõendatakse kuritegevuse korduvus, see tähendab on pannud toime mitu kuritegu enne süüdimõistmist).⁸

Välisallikates käsitletakse retsidiivsust kriminaalõiguses kuriteo korduvas toimepanemises, kui isik oli juba süüdi mõistetud. Seega eelnev süüdimõistmine ei viinud karistuse eesmärgini ehk kurjategija parandamiseni. Kriminoloogilises mõttes seisneb retsidiivsus kuriteo korduvas toimepanemises sõltumata sellest, kas isik oli varem süüdi mõistetud kuriteo või kuritegude eest ja üldse võetud vastutusele, sest iseenesest korduskuriteo toimepanemise fakt iseloomustab subjekti isiksust.⁹

Kriminoloogilistele ja sotsioloogilistele uurimustele toetudes on tehtud kindlaks üheksa võtmetegurit, mis mõjutavad retsidiivsust: haridus, tööhõive, alkoholism ja narkomaania, vaimne ja füüsiline tervis, hoiakud ja enesekontroll, institutsionaliseerumine ja eluoskused, majutus, materiaalne olukord, perevõrgustikud. Kuritegelikule teele sattumise vanus on oluline punkt retsidiivsuse kujunemisel. Õigeaegse eduka sekkumise korral saab noorelt kuriteo sooritanute puhul vähendada retsidiivsusrisiki. Kuritegelikule teele mittesattumiseks on oluline perekonna sotsiaalne toimetulek ning head perekondlikud suhted ja eeskujud. Retsidiivsuse vähendamisel on oluline hinnata retsidiivsusrisiki läbi seda põhjustavate tegurite väljaselgitamise ning seejärel nende põhjustega tegelemise. Tuleb tegeleda õigusrikkujate hoiakutega: püüda parandada ja taastada perekondlikke suhteid, et tekiks huvi palgatöö ja õppimise vastu ning sealt edasi pareneks sotsiaalne toimetulek.¹⁰

Mõistega „retsidiivsus” on lahutamatult seotud mõiste „retsdivist”. Karistusõiguslikkus mõttes varguse, röövimise või omastamise varem toime pannud isik on see, kes on selle eest varem süüdi mõistetud (kohtuotsus on jõustunud, kuid täitmisele pööramata, kannab karistust või selle ära kandnud, kuid ei ole karistusregistrist kustutatud) või kes on varem varguse toime pannud, kuid ei ole selle eest veel süüdi mõistetud.¹¹

Jüri Saar jaotab kurjategijaid toimepandud õigusrikkumistest tulenevalt järgmiselt: mittekroonilised retsdivistid (karistatud kriminaalkorras kaks või kolm korda) ja kroonilised

⁸ M. Raukas (koordinaator). Retsidiivsus. KESA-Mauritius 2007, lk 15.

⁹ N. Strutškov (toim). Kriminologija. Perevod s Tšeškogo. Moskva: Progress 1982, lk 171-172.

¹⁰ M. Raukas (koordinaator), lk 17-18.

¹¹ P. Pikamäe, J. Sootak (koost), lk 536.

retsdivistid (karistatud kriminaalkorras neli ja enam korda).¹² Retsdivistidel on välja kujunenud negatiivne suhtumine ühiskonda, iseloom on väärustunud. Retsdivistid püüavad säilitada kontakte oma kurjategijatest kaaslastega. Vajadused ja huvid on väärustunud, täielikult puuduvad tulevikku suunatud huvid, enamus on alkohoolikud, suurt huvi tuntakse hasartmängude vastu. Igapäevaküsimustesse suhtutakse ükskõikselt. Retsdivistid on sageli agressiivsed, egoistid, ükskõiksed kaaslaste kannatuste vastu, küünilised vastassugupoole vastu. Hinnatud on parasiitlik eluviis – tööd ei tehta ei vabaduses ega kinnipidamiskohas. Haridustase on madal, kultuurivajadused puuduvad. Mida rohkem on retsdivistil karistusi, seda madalam on tavaliselt tema haridustase. Pikaajaline eraldatus kinnipidamiskohas on loonud nende seas omataolise subkultuuri. Oma tavadest hoitakse kinni. On välja kujunenud kuritegeliku ühiskonna hierarhia ja grupinõuded, 20% retsdivistidel on psüühilisi häireid, suur hulk retsdiviste ei seo oma tegu selle tagajärgedega. Retsdivistide ümberkasvatamise võimalused on tavaliselt väga tagasihoidlikud. Suure osa kuritegudest panevad kinnipidamiskohtadest vabanenud toime esimesel nn vabadusaastal. Arvatakse, et igast kümnest vabanenud retsdivistist paneb kuus kuni seitse toime uue kuriteo juba esimesel vabadusaastal. Küllalt suur osa korduskuritegudest pannakse toime isegi esimestel päevadel ja nädalatel pärast vabanemist.¹³

Iseenesest retsdivisti mõiste omab suurt sisu, mille raames on terve rida erinevaid liike subjekte. Erinevate retsdivistide vahel on silmapaistvad erinevused. Näiteks tuuakse kirjanduses välja mõiste pseudoretsdivist, kelle all mõeldakse juhuslikke kurjategijaid, kelle poolt toimepandud kuriteod ei ole omavahel seotud. Samas on olemas retsdivistid, kellel on kalduvus konkreetset liiki kuriteo toimepanemisele. Ühed spetsialiseeruvad vargustele, teised kelmustele, kolmandad seksuaalkuritegudele ja nii edasi. Ei ole välistatud sellised retsdivistid, kes süstemaatiliselt panevad toime eri liiki kuritegusid, näidates oma antisotsiaalset orientatsiooni. Nende hulka kuuluvad eelkõige kurjategijad, kes tegutsevad iseseisvalt, üksinda. Veel on olemas kurjategijad, kes on kuritegelike organisatsioonide liikmed või liidrid.¹⁴

¹² J. Saar. Alaealiste õigusrikkujate hilisemast kriminaalsest karjäärast aastatel 1985-1999 läbi viidud longituuduuringu andmetel. – Sotsiaaltöö 2001/6, lk 27.

¹³ M. Raukas (koordinaator), lk 14.

¹⁴ N. Struškovi (toim), lk 186.

2. ALAEALINE VARAVASTASTE KURITEGUDE TOIMEPANEMISE SUBJEKTINA

2.1. Alaealise mõiste

Rääkides lapse mõistest ja tema vanusest, ei räägita mitte ainult tema kronoloogilisest vanusest, võttes aluseks lihtsalt tema sünniaja. Küsimus lapse vanusest on märksa keerukam. Vanuseliigid on erinevad – bioloogiline, sotsiaalne, psüühiline ja kronoloogiline vanus.¹⁵

Bioloogilise vanuse puhul on olulisemad tunnused luude ja lihaste arengutase, suguline küpsus jne. Bioloogilise vanuse norm ja hälve on seotud eelkõige füüsilise aktseleratsiooniga. Norm on see, kui isiku füüsilise arengu tase on vastavuses tema kronoloogilise vanusega. Bioloogilise vanuse teiseks hälbeks on arengu mahajäämus, kronoloogilisele vanusele mittevastavus. Sel juhul on tegemist füüsilise infantilismiga, mida iseloomustab kängunud kasv, sugutunnuste minimaalne avaldumine jne.¹⁶

Sotsiaalne vanus sõltub inimese kohast sotsiaal- ja tootmissuhete süsteemis. Küpsus on saavutatud, kui inimene teenib endale raha. Sotsiaalne vanus saabub tänapäeval mõnevõrra hiljem kui näiteks eelmise sajandi alguses. Praegu on noored kauem sõltuvad oma vanematest või hooldajatest, tööle minemist lükatakse edasi nii kaua kui võimalik. Sotsiaalse vanuse mõistest on lahutamatu sotsiaalse küpsuse mõiste. Viimane tähistab võimet mõista sotsiaalsete suhete tähendust ja neis suhetes õiguspäraselt tegutseda.¹⁷

Psüühiline vanus iseloomustab inimese suhtumist iseendasse ja ümbritsevasse maailma. Psüühilise küpsuse saabumise tunnuseks on inimese võime mõista oma tegude tähendust ja neid juhtida. See on eelduseks, et inimene suudab vastutada oma tegude eest. Psüühilise arengu tähtsamad hälbeked on vaimse arengu mahajäämus ja arengupeatatus.¹⁸

¹⁵ S. Kaugia. Alaealine õigusliku vastutuse subjektina – S. Kaugia. (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003, lk 19.

¹⁶ S. Kaugia 2003, lk 20.

¹⁷ S. Kaugia 2003, lk 20-21.

¹⁸ S. Kaugia 2003, lk 20-22.

Kronoloogiline vanus mõõdetakse sünnimomendist käesoleva ajahetkeni.¹⁹ Mitmetes seadustes on olemas mõiste „alaealine”. Tsiviilseadustiku üldosa seaduses²⁰ (edaspidi TsÜS) on mõistega „alaealine” seotud isiku teovõime. TsÜS § 8 lg 1 kohaselt füüsilise isiku teovõime on võime iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid. TsÜS § 8 lg 2 ls-st 1 tulenevalt on täielik teovõime 18-aastaseks saanud isikul ja ls-st 2 tulenevalt on alaealine alla 18-aastane isik. Alaealise mõjutusvahendite seaduse²¹ § 2 kohaselt on alaealine 7-18 aasta vanune isik. Töölepingu seaduse²² § 7 lg 1 kohaselt ei tohi tööandja töölepingut sõlmida alla 15-aastase või koolikohustusliku alaealisega ega teda tööle lubada, välja arvatud käesoleva paragrahvi lõikes 4 sätestatud juhtudel.

2.2. Alaealine kuriteo subjektina

Õiguslik vastutus kujutab endast õigusnormides ettenähtud riikliku sunnivahendi kohaldamist (rakendamist) õiguserikkuja suhtes. Õigusliku vastutuse eesmärk on sundida isikut täitma oma kohustusi ja veenda teda kinni pidama kehtestatud käitumisreeglitest.²³

KarS § 32 kohaselt isikut saab õigusvastase teo eest karistada üksnes siis, kui ta on selle toimepanemises süüdi. Isik on teo toimepanemises süüdi, kui ta on süüvõimeline ja puudub käesolevas jaos sätestatud süüd välistav asjaolu. KarS §-st 33 tulenevalt on isik süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt neljateistaastane.

Süüvõime kujutab endast isiku võimet teada ühiskonnas kehtivaid norme ja juhtida oma käitumist vastavalt nendele normidele. Sisuliselt tähendab süüvõime võimet saada aru oma teo ebaõigussisust. Vanusepiir 14 aastat tuleneb pedagoogikast ja psühholoogiast ning on selles mõttes teaduslikult põhjendatav. Samal ajal on aga vanusepiiri asetamine alati mõnevõrra tinglik ning kujutab endast õiguspoliitilist otsust. Alla 14 aasta vanuse isiku karistamine on süü puudumise tõttu välistatud, kuid tema suhtes võib kohaldada kasvatuslikke mõjutusvahendeid – näiteks paigutada kasvatuseritingimusi vajavate laste erikooli või muud sellist.²⁴

¹⁹ S. Kaugia 2003, lk 20.

²⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seadus – RT I 2002, 35, 216 ... RT I, 06.12.2010, 1.

²¹ Alaealise mõjutusvahendite seadus – RT I 1998, 17, 264 ... RT I, 2006, 55, 405.

²² Töölepingu seadus – RT I 2009, 5, 35 ... RT I, 22.12.2012, 15.

²³ S. Kaugia 2003, lk 21.

²⁴ P. Pikamäe, J. Sootak (koost), lk 174.

Kuritegelikule teele sattunud isiku vanus on oluline kriminaalse karjääri kujunemisel. Kriminoloogias on elanikkonna kriminaalse aktiivsuse paremaks kirjeldamiseks ja uurimiseks välja töötatud nn kriminaalse karjääri paradigma. Kui defineerida nimetatud fenomeni kõige üldisemalt, siis on kriminaalne karjäär kurjategija poolt toimepandud õigusrikkumiste ja kuritegude aegrida. Kriminaalne karjäär on seega indiviidi liikumine läbi kriminaalse praktika. Kriminaalselt aktiivsed individid alustavad kuritegude toimepanemist mingil ajal, millega algab nende kriminaalse aktiivsuse periood. See kestab kuni viimase kuriteoni, st ajani, mil kriminaalne karjäär lõpeb. Need isikud, kes alustavad kriminaalset karjääri alaealistena, jätkavad seda ka pika aja jooksul. See tähendab, et nad ei lõpeta kuritegelikku käitumist enne, kui selleks sunnivad füsioloogilised või muud põhjused. Igas vanuses kurjategijate puhul tuleb eeskätt vaadelda nende motiive ja nende sotsiaalset lähivõrgustikku, kes võib olla abiks kriminaalse karjääri lõpetamisel.²⁵

J. Saar uuris alaealiste õigusrikkujate kriminaalseid karjääre ajavahemikul 1985-1999 ja jõudis järeldusele, et nende elukäik enamikul juhtudel ei olnud edukas. Vaid üksikutel juhtudel on õnnestunud oma elu enam-vähem normaalsel viisil korraldada. Rohkem kui tavaliselt, iseloomustab endisi alaealisi õigusrikkujaid kõrge surevus, tööalase karjääri ja alalise elukoha puudumine. Laste ja noorte kuritegevuse seisukohalt on kõige riskantsem iga 15-16 eluaasta, see on aasta või paar enne seda, kui noor inimene lõpetab kooli. Kui noor inimene on sattunud seadusrikkumiste teele, siis väga suure tõenäosusega jätkab ta seda ka täiskasvanueas ning seda rohkem kuritegusid ta tõenäoliselt sooritab.²⁶ Sama tulemuseni on jõutud Ameerika Ühendriikides. Leiti, et õigusrikkumiste toimepanemine lapsepõlves on märgatavalt seotud noorukieaga ja kriminaalse käitumisega. Tõenäosus, et lapsepõlves õiguserikkumistega seotud nooruk täisealisena paneb toime kuriteo, suureneb kolm või neli korda.²⁷

E. Raska iseloomustab kurjategija portreed ja kirjutab: „Noor kurjategija on elunautija kõige tavalisemas mõttes. Tema elu sisu ja ebajumal on meelelahutus, lõbus äraelamine. Noore

²⁵ M. Raukas (koordinaator), lk 12.

²⁶ J. Saar. Alaealiste õigusrikkujate kriminaalsed karjäärid 1985-1999 – Markina, A. jt (koost). Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest. Uurimisprojekti aruanne Integratsiooni Sihtasutusele. Tallinn: 2001, lk 13.

²⁷ B. Krisberg., A. Wolf. Juvenile offending. – Heibrun et al. (koost). Juvenile Delinquency: prevention, assessment and intervention. USA: Oxford University Press 2005, lk 75-76.

kurjategija teine ebajumal on füüsiline üleolek. Naudinguhimu ja füüsilise jõu kummardamine on noore kurjategija portree põhijooned.”²⁸

²⁸ E. Raska. Seadusega pahuksis. Tallinn: Eesti Raamat 1980, lk 45-46.

3. ALAEALISTE RETSIDIIVSUSNÄITAJAD EESTIS JA TEISTES RIIKIDES

3.1. Alaealiste retsidiivsus Eestis

2010. aastal on Justiitsministeeriumis valminud retsidiivsuse uuring. Uuring põhines valdavalt 2004. kuni 2007. aasta andmetel, põhiline retsidiivsuse arvestamise periood on üks aasta. Uuringu indikaatoriks on isiku kahtlustatavana ülekuulamine pärast vanglast vabanemist, kohtus süüdi mõistmist või menetluse lõpetamist. 2007. aasta andmestiku põhjal selgus, et alla 18-aastaste isikute retsidiivsus oli kõige suurem vanglast vabanenute ja süüdimõistetute puhul. Nimelt alla 18-aastaste isikute retsidiivsuse määr on 59% (vanglast vabanenud) ja 36% (süüdimõistetud). Alaealiste retsidiivsus ületas mitu korda üle 54-aastaste retsidiivsust (17% vanglast vabanenute ja 13% süüdimõistetute puhul). Kuni 26-aastaste noorte retsidiivsus ületas mitu korda üle 54-aastaste retsidiivsust nende hulgas, kelle suhtes menetlus otstarbekusest lõpetati. Lõpetamise puhul oli retsidiivsuse määr alla 18-aastaste alaealistel 20%, 18-26 aastastel isikutel 21%, enam kui 54-aastastel aga 5%. Kõige kõrgem on retsidiivsuse määr varguste puhul. Vanglast vabanenutest pani aastaga uue varguse toime 52%, süüdimõistetutest 33% ning menetluse lõpetamise korral otstarbekusest 23%. Varguste järel oli retsidiivsusrisk kõrgem kelmuste ja röövimiste puhul. Vanglast vabanenutest pani aasta jooksul uue kuriteo toime 48% kelmuste eest ja 44% röövimiste eest karistatutest, süüdimõistetute näitajad olid ses suhtes umbes kaks korda madalamad. Üllatuslikult oli nende puhul, kelle menetlus kelmuse kahtlustuses otstarbekusest lõpetati, retsidiivsuse määr kõrgem kui vargusi sooritanute puhul ja kõrgem ka süüdimõistetute näitajast.²⁹ Tuginedes statistikale, võib kokkuvõtlikult väita, et kõrgeim retsidiivsus on alla 18-aastaste isikute puhul ning kuuriteoliigiti on suurem retsidiivsus varavastaste kuritegude puhul.

Kuritegudes kahtlustatavaist alaealistest hõlmavad ülekaaluka osa poisid vanuses 16–17 (2006. aastal 84%). Suur osa alaealiste kuritegudest on toime pandud grupis (2006. aastal enam kui 60%), neist enamuse moodustasid vargused, sealhulgas vargused sõidukitest. Vanglas viibis 2006. aasta lõpul 41 alaealist, enamik neist 17-aastased poisid. 93% alaealistest

²⁹ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 8-19.

kinnipeetavatest kandis vanglakaristust varavastaste ja 7% isikuvastaste kuritegude eest, retsidiivsus oli suurem varavastaste süütegude toimepanijate seas.³⁰

3.2. Teiste riikide uuringud

Florida osariigis läbi viidud uuringus (1995-2001 aastatel) leiti, et uue kuriteo toimepanemise tõenäosust mõjutavad eeskätt varasem karistus, vanus. Soome uuringu (1993-2002 vanglast vabanenud) tulemused näitasid, et alla 18-aastastest vanglast vabanenuist sattus vanglasse tagasi 85-95 protsenti ning kuriteoliigiti oli retsidiivsus suurim röövimiste ja varavastaste kuritegude eest karistatuil, madalaim eluvastaste ja seksuaalkuritegude eest karistatuil. Rootsis oli retsidiivsus suurem korduvalt karistatud isikute puhul: kui esimest korda karistatutest pani kolme aasta jooksul uue kuriteo toime 19%, siis varem 1-2 korda karistatute puhul oli see näitaja 38% ja varem enam kui 10 korda karistatute puhul 89% ning süüdi mõistetud isikute retsidiivsus oli suurem sõidukivarguse (72%), röövimise (68%), varguse raskendavatel asjaoludel (65%) ja varguse (60%) puhul. Saksamaal 1999. aastal läbi viidud uuring näitas, et retsidiivsuse määr oli kõige kõrgem noortevanglast vabanenute puhul: neist mõisteti nelja aasta jooksul uues kuriteos süüdi 78%, neist enamik uuesti vangi (45% kõigist vabanenuist). Hollandis mõisteti kahe aasta jooksul pärast 2004. aastal tehtud kohtuotsust või vanglast vabastamist uues kuriteos süüdi 49% noorte kinnipidamiskohast vabanenutest, 40% muud liiki sanktsiooniga karistatud noortest. Kokkuvõtlikult uuringud on kinnitanud retsidiivsuse seoseid vanusega (nooremate puhul on retsidiivsus suurem), varasema vanglasviibimise kordade arvuga (mida enam, seda suurem retsidiivsus), sooga (meeste puhul on retsidiivsus suurem), kuriteoliigi raskusega (retsidiivsus on suurim varavastaste kuritegude puhul; suhteliselt väike raskete isikuvastaste kuritegude puhul), sanktsiooni raskusega (retsidiivsus on vangistusega karistatud isikute seas suurem kui kergema sanktsiooniga karistatud isikute puhul).³¹

³⁰ L. Haugas (toim). Lapsed Children. Tallinn: Statistikaamet 2008, lk 56-57.

³¹ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus (koost), lk 24-27.

4. ALAEALISTE RETSIDIIVSUST MÕJUTAVATEST PEAMISTEST SOTSIAALSETEST TEGURITEST

Ajend on midagi esile kutsuv väline põhjus, motiiv või tõuge teatavaks käitumiseks. Ajendid tulenevad instinktides. Näiteks enesekaitseinstinkt võib esile kutsuda argpüksluse ajendi, sõjakuseinstinkt kangelaslikkuse ajendi, seksuaalinstinkt mehelikkuse (naiselikkuse) ajendi, teistest eraldumise instinkt askeetlikkuse ajendi, moeinstinkt esinduslikkuse ajendi, kriminoloogiline instinkt kuritahtlikkuse ajendi jne. Instinkte võib olla enamgi, samuti ajendeid. Instinktid ja ajendid on tihedas seoses. Uurimustes selgub, et noorte kurjategijate väärtusmaailma eripära avaldub kahes suunas: meelelahutused ja füüsiline eneseteostus, samas aga suhtutakse eitavalt perekonda, vaimsesse enesetäiendusse, samuti väiksesse gruppi. On jõutud järeldusele, et alaealiste õigusrikkumiste ajendiks on tavaliselt soov mitte õppida ega töötada, sest neid ei rahulda „hall argipäev”. Ajendid väljenduvad ka noorukite püüdlustes millegi erilise, romantilise, haaratava omandamisele. See võib väljenduda matkadel, spordis jm ning kaasa tuua tõsiseid üleastumisi. Kuritegevuse põhjused tulenevad ajenditest. Ajendeid, nagu märkisime, on palju ja ajenditest tulenevaid põhjusi on veelgi rohkem.³² K. Kimmel teeb järelduse: „... kuritegelik käitumine on orgaanilises seoses isiksusega, ... kuritegevuse põhjusi tuleb otsida kõigepealt teguritest ja asjaoludest, mis tingivad ebaterve isiksuse kujunemise”.³³ Antud töö kontekstis on oluline, millised on peamised põhjused, mis mõjutavad alaealiste retsidiivsust.

4.1. Vajakajäämised sotsialiseerimisagentide tegevuses

Sotsialiseerumine on isiksuse kujunemise protsess, mille käigus indiviid omandab antud ühiskonnas ja sotsiaalses grupis olulised teadmised, väärtused, normid, käitumisviisid (sotsiaalse kogemuse), teatava sotsiaalsete rollide süsteemi ja kultuuri.³⁴ Sotsialiseerumine kindlustab ühiskonna sotsiaalse ja kultuurilise järjekeskvuse, võimaldab ühiskonna uuteliikmetel kohaneda sotsiaalse keskkonna nõuetega ja selles edukalt funktsioneerida. Seega on sotsialiseerumine indiviidi kohanemine ühiskonnaga: et tunda end täieõigusliku liikmena ühiskonnas, mis juba leitakse eest kehtivate suhete ja normidega, tuleb õppida sotsiaalselt (see

³² A. Toomsoo, lk 33-35.

³³ K. Kimmel. Alaealiste kuritegelikest grupeeringuist – Kimmel, K. (koost). Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest. Tallinn: Eesti Raamat 1966, lk 54.

³⁴ T. Anepaio jt. Sissejuhatus õigusteadusesse. Tallinn: Juura 2004, lk 54.

tähendab teiste ühiskonnaliikmete käitumisega kooskõlas olevalt ja sellega arvestatavalt) käituma. Sotsialiseerumine on isiku sihipärane suunamine, õpetamine, informeerimine teiste indiviidide ja sotsiaalsete gruppide poolt, eesmärgiga tagada sotsialiseeritava normipärane ja ühiskonnas aktsepteeritav käitumine.³⁵

Samas ei ole õige väita, et sotsialiseerumise näol võiks tegemist olla pelgalt ühepoolse protsessiga, kus ühiskond õpetab oma uusi liikmeid „õigesti“ käituma. Ükski ühiskonna liige ei ole passiivne (sotsialiseeritav) objekt, ollus, millest keegi (ühiskond) peaks vormima temale meeldiva isendi (asja, figuuri). Vastupidi: iga sotsialiseeritav isik on samaaegselt ka ise sotsialiseerija, rikastades teisi oma kogemustega.³⁶

Sotsialiseerumisprotsessis ei ole indiviid ühiskonnaga seotud vahetult, vaid mitmesuguste elementide, nn sotsialiseerimisagentide kaudu. Sotsialiseerimisagentideks nimetatakse isikuid, sotsiaalseid grupe ja institutsioone, kes isiksuse arengut mõjutavad, teda kasvatavad ja suunavad. Sotsialiseerimisagentide lõplikku loetelu ei ole võimalik esitada, kuid neid on võimalik grupeerida, saades laias laastus neli suurt rühma: üksikisikud, isikute grupid, sotsiaalsed institutsioonid, ühiskondliku teadvuse materialiseerunud väljendajad (nt raamatud, kunstiteosed jne). Inimese elu eri etappidel omavad tähtsust ja tähendust erinevad sotsialiseerimisagentid: väikelapse arenguks on otsustava tähtsusega tema perekond, kooliealisele lapsele saavad perekonnast olulisemaks eakaaslaste grupid, õpetajad, kaasõpilased jne. Perekond, eakaaslased jne on väikesed sotsiaalsed grupid, millest koosneb inimese sotsiaalne mikrokeskkond. Sellest tulenevalt on just väikesed sotsiaalsed grupid indiviidi sotsialiseerumisel otsustava tähtsusega.³⁷

Eri massimeediavahendite (televisioon, raadio, ajakirjandus, filmid ja nii edasi) eesmärgiks on inimeste väärtushinnangute kujundamine, ning kuigi nende mõju on tugevam, määravam ja märgatavam noorsoole, on massimeedia kahtlemata selleks vahendiks, mis aitab ka täisealistel omandada rollimudeleid, mida on võimalik rakendada pidevalt muutuv ja alatasa uut sisseelamist nõudvas sotsiaalses keskkonnas.³⁸

³⁵ S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine – S. Kaugia (koost). Õigus ühiskonnas. Tartu: Avatar OÜ 2006, lk 98.

³⁶ S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 86.

³⁷ S. Kaugia 2006, lk 101.

³⁸ S. Kaugia 2006, lk 101.

Võttes omaks teatud sotsialiseerimisagendi negatiivse ühiskondliku hoiaku, on isikul suur tõenäosus kalduda kõrvale normipärase käitumise teelt, sattudes vastuollu ühiskonnas üldiselt aktsepteeritavate käitumisnormidega. Sotsialiseerumine on protsess, kus üksikisik (sotsialiseeritav) või teised isikud, sotsiaalsed grupid või ühiskond (sotsialiseerimisagendina) mõjutavad teineteist vastastikku. Sattunud vastuollu ühiskonnaga laiemas mõttes, samuti aga kodu ja kooliga, tekib koolinoorel trots, võib-olla kahetsus, kahjutunne ja häbi, mistõttu tekib tal negatiivne suhtumine kooli (tihti ka oma kodusse), mis põhjustab tema eemalejäämist hariduse omandamisest ja soodustab tema hulkurlikku eluviisi ning paratamatult ka uute õigusrikkumiste toimepanemist.³⁹

Sotsialiseerumise üheks alaliigiks on õiguslik sotsialiseerumine, mis väljendub selles, et õiguse mõju inimese teadvusele aitab tal internaliseerida ehk omaks võtta ühiskonna sotsiaalkultuurilisi, sealhulgas juriidilisi väärtusi. Ka õiguslik sotsialiseerumine algab inimese varases lapsepõlves; kõrvuti kõlblusteadvusega areneb õigusteadvus. Näiteks taipab laps varakult, et punase fooritule all ei tohi ületada tänavat. Õigusliku sotsialiseerimise eesmärgiks on sellise õigusteadvusega isiksuse kujundamine, kes on õiguse sfääris positiivselt aktiivne. Aktiivsuse all mõistame inimese omadust ja sellest tulenevalt võimet mõjutada eesmärgipäraselt sotsiaalset keskkonda õiguse valdkonnas. Õiguslik aktiivsus nõuab oskust hinnata neid teadmisi ja tegusid, millega subjektile tuleb kokku puutuda. Ka õiguslik sotsialiseerumine toimub sotsialiseerimisagentide vahendusel.⁴⁰ Sotsialiseerimisagentide osatähtsus erinevatele elanikkonna gruppidele sõltub nii sotsiaalsete gruppide endi (näiteks nende vanusest tulenevast) eripärasest kui ka ühiskonna arengu tasemest ja konkreetse sotsiaalse keskkonna iseärasustest. Isiksuse formeerumisel osalevad üheaegselt mitu sotsialiseerimisagenti ja seepärast on vaja uurida erinevate sotsialiseerimisagentide toimet isiksuse kujunemisele.⁴¹

Kokkuvõtlikult võib järeldada, et sotsialiseerimisagentide tegevus on seotud isiksuse kujunemisega ja vajakajäämised sotsialiseerimisagentide tegevuses võivad põhjustada isiku kõrvalekaldumist normipärase käitumise teelt.

³⁹ S. Kaugia 2006, lk 102-103.

⁴⁰ S. Kaugia 2006, lk 103-104.

⁴¹ S. Kaugia 2011, lk 89.

Alaealise kasvatamine on sotsiaalne protsess laiemas tähenduses. Lapsi kasvatab kõik: asjad, nähtused, sündmused, kuid eelkõige ikkagi inimesed. Lapse esimene sotsiaalne keskkond on perekond, kus saadakse esimesed teadmised paljudes küsimustes. Ka isiksuse arengu väärtusi tuleb otsida perekonnast.⁴² Kogu sotsialiseeri(u)misprotsessi aluseks on aga see pagas, mille inimene on saanud lapsepõlves kaasa kodus. Kuna lapsel ei ole kaasasündinud (sünnipäraseid) suhtumisi ja teadmisi, kujunevad need tal välja sotsialiseerumisprotsessis, eelkõige aga kodus. Lapse suhtumiste, tõekspidamiste omandamise viise käsitledes võime nendest välja tuua järgmised: vanemate mainitused – täiskasvanud seletavad lapsele, mis on hea, mis halb ja nõuavad lapselt teatud käitumist, õpetavad teda elama kindlate normide järgi; eeskuju – laps omandab tõekspidamisi (väärtusi) eeskujude jäljendamise teel, ta näeb teatud käitumist ja jäljendab seda; ootused ja vastutegutsemine – laps on just niisugune, millisenä teda kohaldatakse; isiklik kogemus – siin on suur tähtsus lapse aktiivsel tegutsemisel.⁴³

Nii toimub sotsiaalselt negatiivse kogemuse edasiandmine sageli juba perekonna vahendusel. Niisugune olukord võib tekkida perekonna funktsioonimuutuste, funktsioonikadumise, desintegratsiooni ja desorganisatsiooni tõttu, kui kaasaegsed perekonnad ajalooliste struktuurimuutuste baasil ei ole enam võimelised täitma oma ülesandeid ei teiste ühiskonnaliikmete ega ühiskonna kui terviku suhtes. Kui perekonnast tuleneva mõju tõttu noor inimene ei suuda integreeruda ühiskonda ja kultuurikeskkonda ning on häiritud sotsiaalselt adekvaatse isiksuse areng, suurenevad võimalused, et tema käitumine muutub normidest kõrvalekalduvaks. Siinjuures on oluline rõhutada, et desorganisatsiooni-ilmingud perekonnas toimivad alati tihedas koosmõjus teiste faktoritega, mis kõik koos võivad põhjustada noorte normivastast käitumist. Loomulikult tuleb arvestada ka võimalusega, et noor eelistab oma (antisotsiaalsele) perekonnale teisi sotsialiseerimisagente (nt vanavanemaid, tuttavaid, sõprade vanemaid jne) juba varases nooruses ning nii jääb ta oma vanemate negatiivsest mõjust suuresti kõrvale.⁴⁴

Uurimustes on tõestamist leidnud asjaolu, et perekond ja lapse kasvukeskkond mõjutavad oluliselt laste kuritegelikule teele sattumist või mitte sattumist.⁴⁵ Põhilisemad õigusrikkumise riskifaktorid, muuhulgas perekondlikud on: vanemate probleemne käitumine, vanemate vähesed sotsiaalsed oskused, perekondlike konfliktide paljusus, vanemate ja sugulaste sooviv

⁴² A. Toomsoo, lk 54.

⁴³ S. Kaugia 2006, lk 101-102.

⁴⁴ S. Kaugia 2011, lk 91-92.

⁴⁵ M. Raukas (koordinaator), lk 18.

hoiak antisotsiaalsele käitumisele. Ebaterves perekondlikus õhkkonnas tekivad negatiivsed huvid, vaated ja harjumused, tekib psüühiline valmisolek (hoiak) ühiskonnastaseks käitumiseks.⁴⁶ Seega perekondlikud õiguserikkumise riskifaktorid soodustavad kuritegelikule teele sattumist. Sotsiaalvõrgustikul on tähtis roll kanda sel ajal, kui lähedane isik vabaneb kinnipidamisasutusest. Kogu olukord võib kujuneda selliseks, et vabanenu lähimateks ja tihedamateks sotsiaalseteks suheteks on põhiliselt suhtlusringkond, mis koosneb kriminaalse karjääriga sõpradest, kellega asutakse uusi kuritegelikke plaane välja mõtlema.⁴⁷

Samuti varasemad uurimused kinnitavad asjaolu, et retsidivist paneb toime korduskuritegu, olles sotsiaal-kultuuriliste tegurite mõju all. Nimelt, kinnitust on leidnud see, et enamik retsidiviste olid ebakorrapäraste perekondlike suhete tingimustes ehk organiseerimatutest või mittetäielikest perekondadest. Statistiliselt eelpoolnimetatud tegur suhteliselt eristab retsidivisti muust kurjategijast. Kriminoloogiliste faktoritena vaadeldakse veel perekonna vaesust ja halbu elutingimusi. S. Šellhaus tuvastas, et 80% alaealistest panid toime oma esimene õigusrikkumine enne 15-aastaseks saamist. Enamik alaealisi retsidiviste on pärit mittetäielikest perekondadest, alkohoolikute perekondadest, samuti perekondadest, kus vanemad ei hoolitsenud laste eest.⁴⁸ New Yorgis 1991-1995 aastatel läbiviidud alaealiste kurjategijate, raskesti kasvatatavate ja järelevalvet vajavate alaealiste uuringus leiti, et perekondlik keskkond on seotud alaealiste retsidiivsusega. 80% alaealiste retsidivistide perekondi kas olid seotud kuriteoga või toimus uimastite kuritarvitamine perekonnas.⁴⁹

K. Kimmel väidab, et äärmiselt negatiivselt mõjub lapse isiksuse ja käitumise kujunemisele vanemate joomine.⁵⁰ Alkohol võib lühikese ajaga muuta lapse iseloomu, teha temast pidurdamatu, morni ja tasakaalutu inimese, tõugata teda täiesti motiveerimatutele tegudele. Varasematest uuringutest (psühhiaater J. Januševski 1959.a. analüüsi tulemused) on leitud, et 39% lastest ja noorukeist harjus tarvitama alkoholi vanemate õpetusel. Järelikult üheks põhjuseks, miks lapsed puutuvad kokku alkoholiga, on täiskasvanute halb eeskuju, kus vanematel on esmane roll.⁵¹

⁴⁶ L. Auväärt. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses: juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2001, lk 39-43.

⁴⁷ M. Raukas (koordinaator), lk 18.

⁴⁸ N. Strutškov (toim), lk 181-182.

⁴⁹ B. Frederick. Factors Contributing to recidivism among youth placed with the New York state division for youth. New York: New York state division of criminal justice services 1999, lk 4.

⁵⁰ K. Kimmel, lk 60.

⁵¹ A. Toomsoo, lk 56-57.

Uimastite tarvitamine oli kaua aega seostatud õigusrikkumiste toimepanemisega ja kriminaalse käitumisega. Uimastite kuritarvitamine, sealhulgas alkoholi ja narkootikumide tarvitamine on üheks oluliseks põhjuseks õigusrikkumiste toimepanemisel alaealiste poolt.⁵²

2006. aasta uuringus, mille sihtgrupi moodustasid kõik Eesti üldhariduskoolide 7., 8., ja 9. klassi õpilased, v.a eri- ja sanatoorsed koolid, kontrolliti, kas vanemate alkoholi või narkootikumide kuritarvitamise probleem avaldab mõju alaealiste käitumisele. Osutus, et tüdrukud, kelle vanematel esineb probleeme uimastite kuritarvitamisega, puuduvad koolist ilma põhjuseta teistest sagedamini. Poisid, kelle vanematel on alkoholi- või narkoprobleemid, tarvitavad sagedamini narkootikume.⁵³ Sama uuringu kohaselt alkoholi ja narkootikumide tarvitamine suureneb vanuse kasvades oluliselt. Märkimist väärib see fakt, et isegi kõige nooremas vanusekategorias (12-13-aastased) oli 31% tüdrukutest ja 32% poistest küsitlusele eelnenud kuul vähemalt korra alkoholi tarvitanud. 16-aastaste vanusegrupis oli viimase kuu jooksul alkoholi tarvitanud 53% tüdrukutest ja 67% poistest. Narkootikumide tarvitamine kasvab poistel oluliselt 16-aastaselt, tüdrukutel jääb narkootikumide tarvitamine alates 14. eluaastast stabiilseks. Poistel ja tüdrukutel esineb lahjemate alkohoolsete jookide pruukimine üsna varakult, 11 aasta vanuses. Sama vanuses alustavad poisid jalgrattavargustega ja poevargustega, esimesed röövimised ning esemete vägisi äravõtmised esinevad pärast 13. eluaastat. Huvipakkuv on see, et varavastased õigusrikkumised – vargused poest või sissemurdmine varguse eesmärgil – esinevad tüdrukutel esimese asjana ning poistega võrreldes ka nooremas eas.⁵⁴ Siinkohal on märkimisväärne see, et teises 2006. aastal läbiviidud uuringus (respondentideks olid korduvkaristusega meessoost kinnipeetavad vanuses 16-24) selgitati, et üle 1/5 intervjueeritavatest, kes lapsena on sooritanud õigusrikkumisi, on kujunenud retsidiivseks kurjategijaks. Nende kriminaalse karjääri lõpetamine ei ole õnnestunud ei järelevalve all viibimisega internaatkoolis ega kinnipidamisasutuses.⁵⁵

Eelpoolnimetatud uuringus, milles respondentideks oli korduvkaristusega meessoost kinnipeetavad vanuses 16-24 selgitati, et respondentidest 86% tarvitasid alkoholi

⁵² J. Derzon, M. Lipsey. Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research – Farrington, D., Loeber, R. Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions. Thousand Oaks (CA): Sage Publications 1998, lk 86-105.

⁵³ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn: Justiitsministeerium 2007, lk 27.

⁵⁴ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski, lk 10-12.

⁵⁵ M. Raukas (koordinaator), lk 83.

kinnipidamisasutusest vabanedes, 14% intervjueeritavatest alkoholi vabaduses olles ei tarvitanud. Narkootikume tarvitasid peale kinnipidamisasutusest vabanemist respondentidest 49%, ehk pea pooled kõigist intervjueeritavatest. Sama uuringu raames teostati korduvkurjategijate küsitlus selle kohta, mida nad ise arvavad korduskuriteo toimepanemise põhjusest. Esimesel kohal ehk 48% kõigist pakutud põhjustest olid uimastid (narkootikumid või alkohol).⁵⁶

On tähele pandud, et mida madalam on vanemate haridustase, seda tõenäolisemalt satub alaealine kuritegevusse.⁵⁷ Samas on see väide vaieldav. Varasemate uuringute tulemuste koheselt isa hariduse kasv ja lapse kuritegevus ei ole kausaalses seoses. Ka emade haridustaseme tõusust hoolimata suurenes nende laste kuritegevus. Seega pole ema hariduse kasv laste kuritegevusel määrav.⁵⁸

Uuringute andmetel on kolmest neljandikust ilma emata kasvanud alaealistest saanud alaealised õigusrikkujad. Alaealiste õigusrikkujate hulgas on suur ka isata (ainult emaga) noorte protsent.⁵⁹ Varasemate uuringute andmetel 55,8 %-l alaealistel kurjategijal puudus üks vanem või ei olnud ühtegi vanemat.⁶⁰ ISRD-1 uuringus pöörati suurt tähelepanu perekonna struktuuri mõjule alaealiste õigusrikkumistele ja probleemsele käitumisele. Selgus, et üksikemaga perekonnas kasvamine suurendab õigusrikkumiste esinemise riski Lõuna-Euroopa riikides ning anglosaksi riikide grupis, samas Loode-Euroopas sellist seost ei ilmnenud. 2006. aastal Eestis läbiviidud uuringu andmete analüüsil jõuti teisele järeldusele. Isa olemasolu või puudumine avaldab mõju koolikohustuse täitmisele nii poiste kui ka tüdrukute puhul, kuid seos on väga nõrk. Alaealised, keda kasvatab ainult ema, puuduvad koolist põhjuseta sagedamini kui alaealised mõlema vanemaga perest. Ema või isa surma kogemus ei suurenda õigusrikkumiste riski. Nii poiste kui ka tüdrukute puhul avaldab vanemate lahtus mõju probleemsele käitumisele: lahutatud vanemate perekonnast pärit lapsed puuduvad sagedamini koolist ja joovad sagedamini alkohoolseid jooke.⁶¹

⁵⁶ M. Raukas (koordinaator), lk 78-80.

⁵⁷ M. Raukas (koordinaator), lk 19.

⁵⁸ A. Toomsoo, lk 63-69.

⁵⁹ L. Auväärt, lk 5.

⁶⁰ A. Toomsoo, lk 70.

⁶¹ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski, lk 23-27.

Veel üheks asjaoluks, mis mängib noorsoo kuritegevusel arvestatavat rolli, on vägivald perekonnas.⁶² Vanemate korduvad omavahelised tõsised konfliktid või füüsilised kokkupõrked avaldavad mõju alaealiste käitumisele. Sellistest peredest tüdrukute seas on vägivalda kasutamise ja alkoholi tarvitamise juhtumid sagedasemad. Vägivald peres avaldab tundvat mõju poiste õigusrikkumistele. Poiste hulgas, kes on pärit konfliktsest perest, esineb oluliselt sagedamini alkoholi joomist, varavastaseid ja teisi tõsiseid õigusrikkumisi ja õigusvastast käitumist.⁶³

Kaasajal ei saa perekond enam täita kõiki traditsioonilisi noorte kasvatamise ülesandeid. Nii tulevad teised sotsialiseerimisagendid siin oluliselt perekonna kõrvale, et anda edasi ühiskonnas kehtivaid käitumisreegleid ja kultuurilisi väärtusi.⁶⁴

Tänav on kampade kogunemiskohaks, millest paljud kujunevad kuritegelikeks. Enamik alaealiste õigusrikkumisi ja kuritegusid sooritatakse grupiviisiliselt ja tänaval. Tänav on kuritegevuse retsidiivi alguseks ja jätkuks. M. Ivanov ja N. Grobovskaja põhjendavad alaealiste kuritegelikku retsidiivi ühtemoodi – nooruk tuleb pärast karistuse ärakandmist tagasi sellesse samasse ebatervesse keskkonda, mis tema käitumist omal ajal negatiivselt mõjutab. Näiteks, varasem kaaslaste kamp, kellel on kalduvus õigusrikkumisele.⁶⁵ Statistika kinnitab, et alaealised panevad kuriteod toime põhiliselt gruppides (1997.a. 79,9%). Viimastel aastatel üha sagedamini ka koos täiskasvanutega.⁶⁶ Õiguspsühholoogide ja Sotsioloogide Tartu Ühingu poolt 1995. aastal läbiviidud noorte õigusteadvust käsitlevas kordusuuringus noorte peamiste suhtlemispartnerite autoriteedi uurimisel ilmnes, et kõige tähtsam roll on noorte elus omistatud sõpradele, kes on ka nende ideaaliks ja kelle sarnaseks tahetakse saada. Sõpradega võrreldes kipub kodu osa tahaplaanile jääma.⁶⁷ New Yorgis 87% alaealiste korduvkurjategijatest on pärit ümbruskonnast kõrge kuritegevuse tasemega.⁶⁸

Eesti üldhariduskoolide õpilaste 2006. aasta uuringus tuvastati seos vastanu ja tema sõprade õigusrikkumiste vahel. Leiti, et seos on tugev. Alaealised, kelle sõbrad on tarvitanud narkootikume, on ka ise teatanud narkootikumide tarvitamisest viimase kuu jooksul.

⁶² M. Raukas (koordinaator), lk 19.

⁶³ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski, lk 27.

⁶⁴ S. Kaugia 2011, lk 98.

⁶⁵ A. Toomsoo, lk 75-79.

⁶⁶ J. Ginter, H. Saarsoo, J. Sootak. Alaealiste õiguserikkumised: kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu: Juura 2000, lk 8.

⁶⁷ S. Kaugia 2006, lk 103.

⁶⁸ B. Frederick, lk 4.

Samamoodi on väga tugevalt seotud alaealiste teatatud poevargused ning sama tüüpi varguste esinemine tema sõprade hulgas. Samalaadsed olid tulemused ka agressiivse käitumise (asjade nõudmine jõuga ähvardades) kohta vastates.⁶⁹

Seost suhtlusringkonna mõjust retsidiivsusele kinnitab ka 2006. aastal läbiviidud uuring (korduvkaristusega meessoost kinnipeetavad vanuses 16-24). Tervelt 82% vastanutest omavad suhtlusringkonnas kriminaalkorras karistatud isikuid ning neist 49% ehk pea pooltel kõigist vastanutest on enamus isikud suhtlusringkonnas kriminaalkorras karistatud. Kui suhtlusringkond, kellega pidevalt lävitakse, on kriminaalselt aktiivne ning kuritegevust soositavate hoiakutega, siis mõjutab selliste sotsiaalsete suhete olemasolu oluliselt uute kuritegude toimepanemist.⁷⁰ Ise intervjuueeritavad nimetavad kambavaimu kuriteo toimepanemise põhjusena 19 korda ehk 10%. Siin nimetati halba ja kriminaalkorras karistatud tutvusringkonda, suutmatust öelda sõpradele ei ja avaldada sel moel muljet, suutmatust suhelda mitte vanglakaristust kandnud inimestega.⁷¹

Kodu ja perekonna kõrval on kool järgmine tähtsam isikut vormiv institutsioon. Koolimineku ajaks (6. või 7. eluaasta) on lapsel välja kujunenud teatud isiksuse jooned ja käitumismallid. Tekib kaksikvõim – kodu ja kool. Tegelikult peavad kodu ja kool toimima käsikäes. Paljudel juhtudel see aga nii ei ole. Tekib raskesti kasvatatav õpilane.⁷² Kool on tänapäeval oluliseks institutsiooniks, mille ülesandeks on aidata kaasa noorte kasvatamisele vastavalt ühiskonnas eksisteerivate käitumisootustele. Kooli funktsioonid muutuvad koos ühiskonna arengu ja muutumisega, ka muutub tema prestiiž noorte silmis. Viimasest sõltub see, kuivõrd mõjukas sotsialiseerimisagent kool ühel või teisel ühiskonna arengu etapil on.⁷³ New Yorgi uuring näitas, et 78% alaealistest korduvkurjategijatest tekkis probleeme käitumisega koolis – kas vägivaldne käitumine või koolist puudumine.⁷⁴ 1995. aastal läbiviidud noorte õigusteadvust käsitlevas kordusuuringus ilmnis, et erakordselt madal on õpetaja autoriteet noorte jaoks, mis annab tunnistust kooli (eelkõige õpetajate) rolli taandumisest noorte sotsialiseerimisagendina. Ka koolis (nagu sellest väljaspoolgi) hindavad noored enam oma eakaaslast kui õpetajaid.⁷⁵

⁶⁹ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski, lk 17.

⁷⁰ M. Raukas (koordinaator), lk 77.

⁷¹ M. Raukas (koordinaator), lk 81.

⁷² A. Toomsoo, lk 83.

⁷³ S. Kaugia 2001, lk 98.

⁷⁴ B. Frederick, lk 4.

⁷⁵ S. Kaugia 2006, lk 103.

Uurimused on näidanud, et koolist varakult kõrvale jäänud lapsed on hilisemas eas seadusega pahuksis.⁷⁶ Koolist puudumisel on erinevad põhjused. Näiteks tülid, pahandused ja peksmine kodus, koolikiusamine ja klassikaaslaste vägivald, hirm, igavus, õpetajate ebaõiglus ja alusetud süüdistused, õpiraskuste eest põgenemine, toimetulematus ja muud sellised.⁷⁷ Kooli funktsioonide kõrval on isiksuse kujunemisel koolimiljões oluline tähtsus ka õpilastevahelistel isiklikel suhetel: sõbralikud ja heasoovlikud suhted avaldavad kahtlemata positiivset mõju – nii tunneb iga noor inimene end täisväärtuslikuna, soovituna, populaarsena. Seevastu alandav ja mõnitav suhtumine tekitab noores inimeses alaväärsuskomplekse, sünnitades ka agressiivsust ja soovi „kogu maailmale“ kätte maksta. Viimatinimetatu võib noort oluliselt kallutada ka õiguserikkumiste teele.⁷⁸ Eesti üldhariduskoolide õpilaste 2006. aasta uuring näitas, et Eesti koolides on levinud koolivägivald. Suur osa vastanutest on selle probleemiga kokku puutunud. Koolivägivalla probleem on kõige aktuaalsem nooremate vanuserühmade puhul. Uuringu kohaselt on 40% 12-13-aastastest poistest ja peaaegu 30% 14-aastastest tüdrukutest kogenud koolikiusamist.⁷⁹ Ameerika Ühendriikide üleriigilisest ettekandest alaealiste seaduserikkujate ja ohvrite kohta tuleneb, et umbes 4 10-st keskkooli õpilasest on osalenud kakluses, 4-100-st sai vigastada. Keskkooli õpilased omavad rohkem kogemusi varavastastes kuritegudes kui kaklustes. 1/3 vastasid, et nad on varastanud autosid, rõivaid, raamatuid või rikkunud kooliomandit ühel või mitmel korral viimase kuu jooksul. Kooliga seotud kuritegude hirm hoiab õpilasi kodus. Üleriigiliselt 4% keskkooli õpilastest puuduvad koolist vähemalt ühe päeva kuus, sest nad ei tunne ennast koolis turvaliselt.⁸⁰

1962. aastal läbiviidud alaealiste retsidivistide uuringus ilmnnes, et 54,3% omasid lõpetamata algharidust või üldse ei käinud koolis.⁸¹ 2006. aastal läbiviidud uuringus (korduvkaristusega meessoost kinnipeetavad vanuses 16-24) ilmnnes, et 70% vastanutest on omandanud kas põhihariduse, või jäänud veel madalamaga haridusega.⁸²

Et massikommunikatsioon kui mõjukas institutsioon täidaks edukalt (õigusliku) sotsialiseerimisagendi rolli, tuleb eriti keskenduda selle institutsiooni kvaliteedi küsimusele. Massimeediakanalitest propageeritav vägivald ahvatleb järeletegemist, telekraanilt või

⁷⁶ L. Auväärt, lk 43.

⁷⁷ M. Raukas (koordinaator), lk 21.

⁷⁸ S. Kaugia 2011, lk 100.

⁷⁹ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski, lk 36.

⁸⁰ M. Sickmund, H. Snyder. Juvenile offenders and victims: 1999 national report. Washington DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 1999, lk 67.

⁸¹ N. Strutškov (toim), lk 198.

⁸² M. Raukas (koordinaator), lk 63.

kinolinalt nähtud surm ei tekita õudu ega hirmu selle nähtuse ees, pigem tundub ta naljana, mida tasuks ka ise teiste peal proovida. Õeldu kehtib eriti noorte kohta, kes eakaaslasi lüües, pekstes või ka piinates ei tunne ohvritele kaasa ega kujuta ennast ette tema rollis, vaid naudivad enda üleolekut tema suhtes. Kahtlemata mõjutab massimeedia noori, kelle väärtussüsteemid ja -orientatsioonid on alles kujunemisjärgus ning kelle teadvus on seetõttu enam vastuvõtlik mistahes informatsioonile. Massimeedia omab olulist rolli inimese õigusteadvuse kujundajana läbi selle struktuurikomponentide mõjutamise. Teadvuse risustamine teabega, mis ei soodusta adekvaatse õigustunnetuse ja õigusteadvuse kujunemist ega toeta teiste sotsialiseerimisagentide „tööd“ selles valdkonnas, toob pikemas perspektiivis, täna etteennustamatus ulatuses, kaasa deformeerunud õigusteadvusele rajanevat ühiskonda ruineerivat käitumist.⁸³

4.2. Majanduslike raskuste süvenemine

Perekond määrab esmased elutingimused, sealhulgas sotsiaalse päritolu. Perekonna sissetulek määrab materiaalsed võimalused, millega laps harjub maast-madalast. Tuntud on tõik, et õigusrikkujate perekondade sissetulek on madalam.⁸⁴ Varasemates uuringutes on leidnud kinnitust, et perekonna majanduslik seisund mõjutab õigusrikkumiste toimepanemist. Samas leiti nendes uuringutes, et perekonna majanduslik seisund mõjutab rohkem alaealiste vägivaldset käitumist.⁸⁵

Eesti üldhariduskoolide õpilaste 2006. aasta uuringus selgus, et isa olemasolu peres siiski mõjutab perekonna majanduslikku olukorda. Eelnevast analüüsist selgus, et üksikemaga peres üleskasvatamine ei avalda mõju õigusrikkumistele esinemisele. Loomulik on nende tulemuste alusel oletada, et Eesti kontekstis ei avalda pere majanduslik seisund (või täpsemini kindlate asjade olemasolu, mille kaudu mõõdeti majanduslikku seisundit) mõju alaealise õigusrikkumistele. Hüpotees, et õigusrikkumiste esinemissagedus erineb nende puhul, kellel on kodus arvuti, ning nende puhul, kellel ei ole, ei leidnud kinnitust üheski õigusrikkumise kategoorias. Samuti ei tingitud statistiliselt olulisi erinevusi õigusrikkumiste esinemises auto olemasolu või puudumine alaealise perel.⁸⁶

⁸³ S. Kaugja 2001, lk 108-111.

⁸⁴ L. Auväärt, lk 35.

⁸⁵ B. Krisberg., A. Wolf, lk 77.

⁸⁶ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski, lk 25.

2006. aasta uuring (korduvkaristusega meessoost kinnipeetavad vanuses 16-24) näitas, et 14% kõigist pakutud uue õigusrikkumise toimepanemise põhjustest on eesmärgiks saada kuritegelikult teel raha. Antud põhjus on teisel kohal (esimesel olid uimastid). Need vastanud ei tunnistanud uimastite sõltuvust, vaid pigem omasid soovi kergemal moel raha teenida või ei omanudki soovi minna tööle, sest varastamine ongi nende töö. Paljud intervjueeritavad vastasid, et kuritegelikule teele viis neid rahapuuduses vaevlemine.⁸⁷

4.3. Sotsiaalsed sidemed

Sotsiaalsete sidemete teooria töötas välja ameerika sotsioloog Travis Hirschi, kes mitmes uuringus testis sellest tuletatud hüpoteese. Teooria keskne tees – normikohane käitumine – tuleneb indiviidi lülitatusest ühiskonna sotsiaalsetesse institutsioonidesse. Hälbiv käitumine johtub omakorda indiviidi purunenud või hääbuvatest sidemetest ühiskonnaga.⁸⁸

Kiindumus- või sümpaatiasidemed kirjeldavad indiviidi võimet luua tõhusaid suhteid kaasinimestega ja institutsioonidega. Noorte puhul tähendab see suhteid vanemate, eakaaslaste, kooliga. Kui noore suhted vanematega, kooliga on vaenlikud, siis on küllaltki tõenäoline, et ta ei arvesta ei vanemate ega kooli arvamuse ja ootustega ning tema käitumine võib omandada hälbelise iseloomu.⁸⁹ Perekonna sotsiaalses kontrollis eristatakse kahte komponenti: kaudne ja otsene kontroll. Kaudne kontroll avaldub noore inimese ja tema vanemate suhete kvaliteedis. Mida tugevamad on sidemed vanematega, seda rohkem võtab laps omaks nende norme ja väärtusi. Need normid ja väärtused hoiavad alaealist õigusrikkumiste toimepanemisest isegi siis, kui vanemad on kaugel ega kontrolli lapse käitumist otseselt. Teine komponent – otsene kontroll – on vanemapoolne lapse käitumise jälgimine ja järelevalve lapse üle. Eesti üldhariduskoolide õpilaste 2006. aasta uuringu andmete põhjal võib väita, et perekonna sotsiaalne kontroll ja alaealiste õigusrikkumiste esinemine on omavahel seotud. Mida paremad on suhted noore inimese ja tema vanemate vahel, seda harvemini esineb tal õigusrikkumisi. Kui laps võtab midagi koos oma vanematega ette, näiteks käiakse kinos, jalutatakse, matkatakse, külastatakse sugulasi ja nii edasi, siis sellised ettevõtmised vähendavad mõõdukalt varavastaste õigusrikkumiste esinemist

⁸⁷ M. Raukas (koordinaator), lk 80-81.

⁸⁸ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2001, lk 184.

⁸⁹ M. Raukas (koordinaator), lk 27.

tüdrukute puhul, poiste puhul on seos perekonna ühiste ettevõtmiste ja varavastaste õigusrikkumiste esinemise või mitteesinemise vahel nõrk. Kui vanemad või teised täiskasvanud pereliikmed teavad, kellega koos laps väljas käib, väheneb õigusrikkumiste risk. Otsene kontroll on tähtis poiste õigusrikkumiste ennetamise puhul. Varavastased õigusrikkumised esinevad harvemini nendel poistel, kelle läbisaamine ema ja isaga on hea.⁹⁰ Samuti N. Grobovskaja põhjendab alaealiste kuritegelikku retsidiivi õigustamatult iseseisvuse saavutamise, vanemate tühisusest arusaamisega ning juhtudel, kui tugevnes konflikt vanematega.⁹¹

Kohustussidemed kirjeldavad indiviidi seotust positiivsete kohustustega. Juhul, kui indiviid on investeerinud oma aega, energiat, iseennast mingisse sellisesse tegevusse nagu pere loomine, kõrghariduse omandamine, huviringides osalemine või hõivatus tööga – siis on tõenäoline, et investeringute kaotushirmus ei riskeeri ta kuritegeliku käitumisega.⁹² Haridustee katkemine või vaid põhihariduse omandamine ehk madal haridustase on seotud kuritegeliku karjääriga. Esmalt on need isikud jätnud pooleli koolitee, millele on järgnenud antisotsiaalne või muu selline elustiil, mis on kulmineerunud kuritegude ja vangistusega. Madal haridustase on kuritegevuse oluline kaasfenomen, ja madal haridustase soosib jätkuvat antisotsiaalset elustiili.⁹³ Uurimuste käigus oli tuvastatud, et madal haridustase on seotud nii tõsiste õigusrikkumiste kui ka õigusrikkumiste jätkuva toimepanemisega. Haridustaseme määr nagu IQ omandamine lapsepõlves on hilisemate õigusrikkumiste tähtis indikaator.⁹⁴ Samuti N. Grobovskaja põhjendab alaealise kuritegelikku retsidiivi haridustee katkemisega. Nimelt, selles eas kaotavad need alaealised tavaliselt huvi kooli vastu, muutuvad alalisteks istumajääjateks või nad heidetakse koolist välja, ning kõik algab otsast peale.⁹⁵ New Yorgis alaealiste retsidiivistide uuringus leiti, et haridustase on seotud alaealiste retsidiivsusega. Nimelt, 92% alaealistest retsidiivistidest olid puuduliku haridusega – eelnev eriharidus, muu puudulik haridus, emotsionaalne takistus või motivatsiooni puudumine; 89% alaealisi retsidiivisti olid mahajäänud õppimises – enam kui 3 aastane mahajäämine lugemises ja matemaatikas, madal tase põhilistes õppeainetes.⁹⁶

⁹⁰ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski, lk 27-32.

⁹¹ A. Toomsoo, lk 79.

⁹² M. Raukas (koordinaator), lk 27.

⁹³ M. Raukas (koordinaator), lk 64.

⁹⁴ B. Krisberg., A. Wolf, lk 76.

⁹⁵ A. Toomsoo, lk 80.

⁹⁶ B. Frederick, lk 4.

Ajalise hõivatuse sidemed näitavad isiku ajalist hõivatust. Kui isik on ajaliselt hõivatud mingisuguste tegevustega, siis ei ole tal kuritegude planeerimiseks ja toimepanemiseks aega.⁹⁷ Noorte kuritegevuse üheks põhjuseks on igavus. Koolis tuleks korraldada alaealistele üritusi, leida huvitavat tegevust. Samas 1991/92 õppeaastal läbiviidud uuringus 234 õpilast 383-st vastasid, et ei taha osaleda üheski ringis.⁹⁸ Oskamatus sisustada vaba aega korduvkuriteo põhjusena kinnitab 2006. aastal läbiviidud korduvkurjategijate uuring. Oskamatus sisustada vaba aega, sealhulgas põnevate tegevuste näol – nimetati 6% kõigist nimetatud põhjustest (viiendal kohal). Nimetati igavust, oskamatust sisustada vaba aega positiivsete tegevustega, liigset vaba aega. Toodi välja põnevuse ja seikluste otsimist, sest ei teata teisi vaba aja veetmise viise.⁹⁹

Veendumuste sidemed näitavad indiviidi seotust ühiskonnaga läbi veendumuste. Kui isik on veendunud ühiselu reeglite vajalikkuses, siis selline veendumus hoiab teda eemal õigusnormide rikkumisest.¹⁰⁰ Varasemates uuringutes püüti tuvastada alaealiste suhtumist kuriteo toimepaneku eest nendele mõistetud karistusele. Enamik ehk 42,1% soovib tingimisi karistamist, 36,5% peab vajalikuks karistada ettenähtud korras, 16,2% arvab, et võiks hoopis andestada ja mitte karistada.¹⁰¹ 2006. aasta korduvkurjategijate uuringus leiti, et 3% korral nimetati korduskuriteo põhjusena vanglakaristuse ebaefektiivsust. Selle nimetaja alla koondusid põhjused, kus kurjategijad väitsid, et ei suhtunud esimesse vanglakaristuse tõsiselt, aastane vangistus ei hirmuta ega mõjuta, karistamatuse tunne, hirmu puudumine vangla ees.¹⁰² Karistamatuse tundele viitab ka M. Ivanov ja leiab, et kui alaealine kurjategija on põhjendamatult vabastatud kriminaalvastutusest, siis sünnitab see mõnikord temas karistamatuse tunnet ning tõukab toime panema uusi kuritegusid.¹⁰³

⁹⁷ M. Raukas (koordinaator), lk 27.

⁹⁸ A. Toomsoo, lk 80.

⁹⁹ M. Raukas (koordinaator), lk 81.

¹⁰⁰ M. Raukas (koordinaator), lk 27.

¹⁰¹ A. Toomsoo, lk 80.

¹⁰² M. Raukas (koordinaator), lk 81.

¹⁰³ A. Toomsoo, lk 79.

5. UURIMUS VARAVASTASEID KORDUVKURITEGUSID TOIMEPANNUD ALAEALISTEST, KES VIIBIVAD VIRU VANGLAS JA TAPA ERIKOO LIS

5.1. Uuringu metoodika ja valim

Käesoleva empiirilise uuringu sotsioloogilise meetodina kasutati ankeetküsitlust. Uuringu sihtgrupi moodustasid alaealised, kes on korduvalt toimepannud varavastaseid kuritegusid. Sihtgrupi moodustamiseks uuriti Viru, Harku ja Murru vanglas ning Tapa erikoolis viibivate alaealiste tausta. Sihtgrupi moodustamise ajal ehk aasta 2013 aprillis viibis vanglates 40 alaealist, neist 10 alaealist vastas küsitluse läbiviimise tingimustele. Tapa erikoolis oli arvel 50 alaealist, kellest osa oli jooksus, kohalolijatest 9 alaealist vastas küsitluse läbiviimise tingimustele. Respondendid valiti kahe tunnuse alusel: varavastase kuriteo teistkordne toimepanemine ja vanus kuni 18 aastat. Lõplik valim koosneb 19 alaealisest, kellele on tagatud anonüümsus. Küsitlus toimus 2013. aasta aprillis Viru vanglas ja Tapa erikoolis, küsitluse läbiviijaks oli käesoleva töö autor.

Küsitluse läbiviimiseks koostati küsimustik, mis koosneb 74 küsimusest ja seitsmest osast – vastaja taustaandmed, perekond, sõbrad, kool, massikommunikatsioon, majanduslik olukord, sotsiaalsed sidemed. (Vt lisa). Esimeses osas tahetakse teada saada alaealise üldandmed: vanus, rahvus, alkohoolsete ja narkootiliste ainete kuritarvitamine, esimese kuriteo toimepanemise aeg, teise varavastase kuriteo toimepanemise põhjus. Teises osas selgitakse välja, millistest peredest need noored pärit on. Kolmandas osas uuritakse, milline on respondentide suhtlusringkond. Neljas osa sisaldab küsimusi koolielu kohta. Viies osa käsitleb alaealiste huve raamatute, ajalehtede, ajakirjade ja filmide vastu. Kuuendas osas keskendutakse alaealiste ja nende perekondade majanduslikule olukorrale. Seitsmendas osas sisalduvad küsimused sotsiaalsete sidemete kohta: vanematepoolne kaudne ja otsene kontroll, noorte huvid õppimise, huviringides osalemise ja töötamise vastu, alaealise ajaline hõivatus, respondentide arvamus nendele määratud karistusest ja suhtumine karistusse esimese varguse eest. Küsitluse alguses tutvustas autor ennast ning lühidalt seletas uurimuse eesmärgi. Küsitluse kestvus oli keskmiselt 15-20 minutit. Respondent isiklikult täitis küsitluslehe. Küsitlusleht koostati eesti keeles, pärast seda tõlgiti vene keelde. Küsitlus viidi läbi vastavalt kas eesti või vene keeles. Küsitluse põhjal tegi autor kokkuvõtvaid järeldusi.

5.2. Andmete analüüs ja tulemused

Kõik 19 respondenti on meessoost alaealised vanuses 14 kuni 17 aastat. Kõige rohkem ehk 37% vastanutest olid 17-aastased. Nendele järgnesid 14, 15 ja 16-aastased respondendid, kõik vanuserühmad moodustasid eraldi 21%. Respondentide rahvuseline jaotuvus on järgmine: 69% on eestlased, 31% on mitte-eestlased.

Peaaegu kõik uuringus osalenud (95%) teatasid alkoholi tarvitamisest. Samas aga 85% vastanutest ei vastanud, millal nad esimest korda tarbisid alkoholi. Sellele küsimusele vastas ainult kaks inimest, kellest üks tarbis esimest korda alkoholi 13 ja teine 14 aastasena. Pool ehk 47% vastanutest ei vastanud või ei mäleta, milliseid alkoholseid jooke nad tarbisid esimest korda. Saadud vastustest võib teha järelduse, et kõige rohkem tarbitakse esimesel korral viina ja õlut, kokku 84% saadud 12 vastustest. Alkoholsete jookide tarbimine on seotud ajaviitega (32%), huviga alkoholi vastu (32%), probleemide või närvide maandamisega (21%). Ainult 10% juhul on alkoholi tarbimine seotud sõpradega. Võrreldes alkoholi tarbimisega, on narkootikumide tarbimise protsent väiksem – 47% respondentidest teatasid narkootikumide tarbimisest. Samamoodi nagu alkoholi puhul, ei vastanud, millal nad esimest korda tarbisid narkootikume suurim osa vastanutest ehk 67%. Saadud 3 vastust – kaks isikut vastasid, et tarbisid narkootilisi aineid esimest korda 13-aastasena, üks vastas, et 7-aastasena. Kõige populaarsemaks narkootikumiks, mida proovitakse esimest korda on kanep – 45% vastustest. Sellele järgneb amfetamiin (22%), LSD (11%), bensiini nuusutamine (11%). Suremas osas on narkootiliste ainete tarbimine seotud huviga narkootikumide vastu (56%) ja ajaviitega (22%). Võrreldes alkoholiga, on kasvanud sõprade roll narkootikumide tarbimisel ehk 22% vastanutest teatasid, et narkootikumide tarbimine on seotud sõpradega. Kokkuvõtlikult võib järeldada, et alkoholsete ja narkootiliste ainete kuritarvitamine on levinud respondentide seas. Kõige rohkem tarbitakse esimesel korral viina, õlut ja kanepit. Alkoholsete ja narkootiliste ainete tarbimine on seotud respondentide purunenud sotsiaalsete sidemetega ehk respondentidel on liiga palju vaba aega. Nad ei oska seda aega sisustada ja nendel on igav, mistõttu tekib huvi alkoholsete ja narkootiliste ainete vastu. Alkoholsete ja narkootiliste ainete tarbimisega on seotud sõprusringkond. Ükski respondentidest ei vastanud, et nad tarbisid alkoholi või narkootikume vanemate tõttu.

Esimene kuritegu pannakse toime erinevates vanusegruppides alates 6 eluaastast. Kõige rohkem pannakse toime esimene kuritegu 10-aastasena (21%) ja 12-aastasena (16%). 48% ei vastanud, miks nad panid toime varavastase kuriteo teistkordselt. Ülejäänud respondendid vastasid, et korduvkuriteo toimepanemine on seotud materiaalse kasu saamisega, sealhulgas raha vajadus (16%) ja meeldivusega (16%). 10% vastasid, et varavastase korduvkuriteo toimepanemine on seotud söögi tarnimisega. Samapalju ehk 10% vastas, et sõbrad tõmbasid kaasa. Kokkuvõtlikult saab järeldada, et respondentide kõige riskantsem vanus esimese kuriteo toimepanemisel on 10-12 aastat. Varavastaste korduvkuritegude toimepanemise peamiseks põhjusteks on materiaalse kasu saamine ning seikluste ja põnevuse otsimine.

Uuringus selgus, et ainult 11% vastanutest elab täisperekonnas ehk emaga ja isaga. Kõige rohkem ehk 53% küsitletud noortest kasvatab üksikema. 15% vastanutest elavad koos isaga. 11% respondentidest on pärit lastekodust. 5% vastanutest elab vanaemaga, 5% elab oma naisega ja on olemas laps. Peamiseks põhjuseks, miks ema ja isa ei ela koos, on vanemate lahusus – nii vastas 47% respondentidest. 23% vastanutest ei vastanud küsimusele, miks nende vanemad ei ela koos. 18% vastanutest on läbi elanud isa surma, 6% ema surma. Eeltoodu alusel võib järeldada, et suurim osa respondentidest on mittetäielikest perekondadest, keda kasvatab üksikema, ja põhiosa vastanutest on läbi elanud vanemate lahutuse.

68% vastanutest teatasid, et nende vanemad ei tarbi alkohoolseid jooke. 32% respondentidest kinnitasid, et vanemad tarbivad alkoholi. 50% ei vastanud, milliseid alkohoolseid jooke tarbivad nende vanemad. Ülejäänud tõid vastustes välja erinevaid alkohoolseid jooke, mida tarbivad nende vanemad. Kõige rohkem tarbitakse gin'i, siidrit ja õlut, kokku 58%. Nendele järgnevad viin (14%), vein (14%), šampus (14%). 100% vastanutest teatasid, et nende vanemad ei tarbi narkootikume. Saadud andmete alusel leian, et vanemate alkoholi kuritarvitamise probleem avaldas mõju respondentide väiksemale osale. Suuremas osas tarvitavad vanemad lahjemaid alkohoolseid jooke, osaliselt võib seda põhjendada sellega, et põhiosa respondente elab emadega. Eeldatavasti naised on harjunud tarvitama lahjemat alkoholi. Uuringus ei leidnud kinnitust, et narkootiliste ainete tarbimine alaealiste poolt on seotud perekonnaga.

32% vastanutest on kogunud vägivalda perekonnas, sealhulgas peksmist 50% juhul. 33% ei teatanud vägivalda liigist, mida oli kasutatud nende suhtes. 47% respondentidest teatasid, et

nende vanemate vahel on olnud konflikte. 33% ei teatanud konfliktide liigist, mis oli nende vanemate vahel. 33% noortest teatasid, et vanemate konfliktiks on tavaline peretüli. Sellele järgnevad konfliktide erinevad põhjused: koolist puudumine (11%), isa on purjus (11%). Samapalju ehk 11% juhul oli tegemist vanematevaheliste füüsiliste kokkupõrgetega. Järelduseks on see, et iga kolmas respondent on kannatanud vägivalla all perekonnas. Peksmine on põhiliseks vägivalla liigiks, mida kasutatakse alaealiste suhtes. Iga teine respondent on vägivaldsest perekonnast. Enam levinuks vanematepoolseks konfliktiks on peretüli.

Respondentide vanemate haridus on mitmekesine. Saadud andmete alusel ei saa kinnitada ühe haridustaseme domineerimist. Saab konstateerida, et respondentide vanemate hulgas on isikuid nii põhi- (16%), kesk- (16%), keskeri- (16%) kui ka kõrgema haridusega (26%). 16% ei tea, missugune on nende vanemate haridus, 10% ei vastanud küsimusele. Suurim osa ehk 74% teatasid, et nende vanemad käivad tööl. 21% respondentide vanemad ei käi tööl, 5% ei vastanud küsimusele. Emade puhul ei saa välja tuua ametit, mis domineeriks, võrreldes teistega. Emade puhul on välja toodud järgmised ametid: müüja, lüpsja, kreveti koorija, maaler, kondiiter, kuskil kontoris, õmbleja, õpetaja, toetused (lasteraha). Isade puhul domineerivad ehitaja, autojuhi ja bussijuhi ametid. Muuhulgas isa ametina on nimetatud puidutööline, pensionär, elektrik, loomaarst. Kokkuvõtlikult leian, et vanemate haridus ei ole seotud respondentide retsidiivsusega. Suurem osa respondentide vanematest käivad tööl, järelikult on vastajate perekonnas olemas sissetulek. Kuid võib eeldada, et perekonna sissetulek ei ole piisav kõikide vajaduste rahuldamiseks, sest paljud respondendid on pärit mittetäielikest perekondadest ning respondentide poolt nimetatud vanemate ameteid ei saa lugeda kõrgelt tasustavateks ametiteks.

63% küsitletud alaealistest teatasid, et kumbki nende vanematest ei ole kriminaalkorras karistatud. 27% juhul on isa kriminaalkorras karistatud, 5% juhul on ema kriminaalkorras karistatud, 5% ei vastanud küsimusele vanemate kriminaalsest taustast. 32% vastanutest ei tea, millise kuriteo eest on nende vanemad karistatud. Ema puhul on lastega seotud karistused, isa puhul on trahvid, alkoholijoobes juhtimine ja relva hoidmine. Kokkuvõttes võib öelda, et vaatamata sellele, et suurema osa respondentide vanemad on kriminaalkorras karistamata, iga kolmanda küsitletud alaealise isa on kriminaalkorras karistatud isik, mis võib mõjutada alalise käitumist ja olla retsidiivsuse põhjuseks.

Küsitletud alaealiste vastustest selgus, et nende sõbrad on kas eakaaslased (37%), vanemad kui nemad (42%) või täisealised (21%). Sõprade roll esimese varavastase kuriteo toimepanemisel on märgatav: 69% juhul pannakse toime esimene varavastane kuritegu sõpradega. 95% küsitletud alaealistest kinnitasid, et nende suhtlusringkonnas on kriminaalkorras karistatud isikuid. 58% juhul sõbrad on karistatud varguste eest, 11% juhul röövimiste eest. Kokku 69% juhtudel sõprade karistused on seotud varavastaste kuritegudega. Kokku 74% vastanutest teatasid, et nende vanemad kas lubavad nendel suhelda sõpradega, kes on toime pannud kuriteo, või vanemad ei tea nende sõprade kriminaalsest taustast. 42% respondentidest sooviks jätkata suhtlemist vanade sõpradega, kes on toime pannud kuriteo. 90% küsitletud noorte jaoks ei ole sõbrad nendele eeskujuks, kuid koguni 74% ei tahaks olla sarnane oma sõpradega ehk soov olla sarnane oma sõpradega (21%) on märgatavalt suurem kui soov võtta eeskju oma sõpradest (5%). 90% väidavad, et suudavad öelda sõpradele „ei“, kui sõbrad teeksid ettepaneku panna toime kuritegu. Samapalju ehk 90% respondentidest kinnitasid, et nende sõbrad tarbivad alkohoolseid jooke. 37,5% ei vastanud, milliseid alkohoolseid jooke tarbivad nende sõbrad. Ülejäänud vastustest tuleneb, et kõige rohkem tarbitakse viina (50%) ja õlut (37%) ehk kokku 87% kõikidest saadud vastustest. 47% respondentidest kinnitasid, et nende sõbrad tarbivad narkootikume. Kõige rohkem suitsetakse kanepit (56%), heroini tarbivad 11%, ei vastanud küsimusele 33%. Kokkuvõttes võib jõuda järeldusele, et sõbrad mängivad suurt rolli alaealiste elus. Põhiliselt suheldakse kas eakaaslastega või vanemate isikutega. Esimene varavastane kuritegu pannakse toime gruppides oma sõpradega. Respondentide suhtlusringkonnas on enamik selliseid isikuid, kes on kriminaalkorras karistatud. Nii respondentide kui ka nende sõprade kuriteod on sarnased ehk varavastased kuriteod. Esineb vanemate nõrk otsene kontroll seoses sõprade suhtlemisega, mis väljendub kas kriminaalkorras karistatud isikutega suhtlemise heakskiitmises või oma lapse sõprade mittetundmises. Respondendid soovivad suhelda kriminaalkorras karistatud sõpradega, iga viies tahab olla sarnane oma sõpradega. Samas ei ole tuvastatud, et respondentidel tekiks suutmatust öelda sõpradele „ei“, kui sõbrad teeksid ettepaneku panna toime kuritegu. Uimastite kuritarvitamise protsent on respondentidel ja nende sõpradel sarnane. Samamoodi on sarnane tarvitavate uimastite liik – viin, õlu, kanep.

89% respondentidest omavad põhiharidust. 11% vastajatest ei vastanud küsimusele hariduse kohta. Ükski respondent ei oma keskkharidust, ainult 11% on lõpetanud 9 klassi. Kokku 68% küsitletud alaealistest on jäänud klassi kordama, neist vähemalt 1 korra 37%, vähemalt 2 korda 26%, vähemalt 3 korda 5%. Veelgi suurem osa on puudunud koolitundidest (kokku

84% vastanutest), neist kuni 5 korda nädalas on puudunud koolitundidest 63% respondentidest, rohkem kui 5 korda nädalas on puudunud koolitundidest 21% respondentidest. Koolitundidest puudumise peamised põhjused „ei taha, ei viitsi, ei ole huvitatud, ei meeldi“ moodustavad 57% kõikidest vastustest. Ei vastanud või ei tea koolitundidest puudumise põhjusi 37% respondente. 6% vastajatest on märkinud, et puudusid koolitundidest, sest õpetaja ajas närvi. 42% küsitletud alaealistes kinnitasid, et on kasutanud vägivalda klassikaaslaste suhtes, sest klassikaaslased on kas provotseerinud või ajanud närvi. 16% vastanutest on langenud koolivägivalda ohvriks. 37% respondentidest on varastanud asju koolis. Kõige rohkem varastatakse koolis telefone, raha ja rahakotte, kokku 58% kõikidest vastustest. Veel olid mainitud kommid (14%), teritaja (14%), igasugused asjad (14%). Kokkuvõtlikult järeldan, et respondentide haridus piirdub põhiharidusega, kusjuures enamikel juhtudel ei jõua koolitee 9-nda klassini. Enam kui pool respondentidest on jäänud klassi kordama, peaaegu kõik respondentid on puudunud koolitundidest. Iga teisel alaealisel puudus soov õppimiseks, mis on koolitundidest puudumise peamiseks põhjuseks. Samamoodi iga teine on kasutanud vägivalda klassikaaslaste suhtes. Peaaegu iga viies on langenud koolivägivalda ohvriks. Iga kolmas respondent on varastanud asju koolis, peamisteks varguse objektideks on telefonid, raha, rahakotid, mis võiks põhjendada materiaalse kasu saamise eesmärgiga.

Üllatuslikult suur on raamatute, ajalehtede ja ajakirjade lugemise sagedus. Nimelt regulaarselt loevad raamatuid 27%, ajalehti 58%, ajakirju 31% respondentidest. Vahetevahel loevad raamatuid 42%, ajalehti 10%, ajakirju 37% respondentidest. 68% uuringus osalenud teatasid, et nendele meeldivad filmid, milles näidatakse vargusi. 79% uuringus osalenud teatasid, et nendele meeldivad filmid, milles näidatakse peksmist või tapmist. 21% vastanutest tahab olla sarnane filmide kangelaslega, kes varastavad, peksavad või tapavad. Kokkuvõttes võib öelda, et suurem osa respondentidest loevad kas regulaarselt või vahetevahel raamatuid, ajalehti ja ajakirju. Samas seda võiks seletada sellega, et respondentid asuvad Viru vanglas ja Tapa erikoolis ning püüavad niimoodi sisustada oma vaba aega. Valdavale osale küsitletud alaealistest meeldivad filmid, milles näidatakse vargusi, peksmist või tapmist. Iga viies tahab olla sarnane filmide kangelaslega, kes varastavad, peksavad või tapavad ja antud tulemus on samasugune alaealiste sooviga olla sarnane oma sõpradega.

84% respondentidel on isiklik arvuti ja mobiiltelefon. Natukene on väiksem oma toa olemasolu – 74% vastanutel on oma tuba vanemate või muude sugulaste korteris. Veelgi

väiksem on auto olemasolu perekonnas – 53% uuringus osalenud kinnitasid, et nendel on olemas auto perekonnas. 78% küsitatud noorukitel on isiklik raha. Suurem osa ehk 63% on saanud raha vanematelt, ülejäänud 16% töötasid ise, 5% on saanud vargustega, 5% ei seletanud. 52% respondentidest teatasid, et nende jaoks on vargus raha kättesaamise kergeim viis. Saadud andmete põhjal võib järeldada, et respondentide perekondade majanduslik olukord on suhteliselt hea. Suuremal osal respondentidel on isiklik arvuti, mobiiltelefon, oma tuba. Iga teine vastaja kinnitas, et tema perekonnas on olemas auto. Vaatamata sellele, et iga teine saab raha vanematelt, on vargus raha kättesaamise kergeim viis iga teise vastaja jaoks. Seega, ebapiisav isiklik raha olemasolu on alaealiste polt korduvate varavastaste kuritegude toimepanemise üheks põhjuseks. Sellele viitavad nii respondentide endi seletused korduvkuriteo toimepanemise kohta kui ka järeldused varguste objektidest koolis.

11% küsitatud alaealistest teatasid, et vanemad üldse ei veetnud nendega aega ja nemad olid omaette. 89% leidsid, et vanemad veetsid nendega aega ja pool nendest arvab, et vanemad veetsid nendega väga palju aega. Samas 76% respondentidest, kes arvab, et vanemad veetsid nendega aega, ei vastanud, kuidas vanemad nendega aega veetsid. Seetõttu võib järeldada, et vanemate ja alaealiste läbisaamine on tegelikult halb ning vanemate olemasolu kodus võetakse ühise ajaveetmisena. Ainult kolmandik (32%) vanematest tunnevad respondentide kõiki sõpru. Suurem osa kas tunnevad mõnda (kokku 63%) või ei tunne ühtegi sõpra (5%). Samuti ainult iga viies vanem ei lubanud respondentil jalutada tänaval peale 22:00. Kokkuvõtlikult leian, et vanematepoolne nii kaudne kui ka otsene kontroll respondentide üle on nõrk. Vanemad ei võta midagi koos oma lastega ette. Samuti on puudulik järelevalve lapse üle – vanemaid ei huvita ei oma laste suhtlusringkond ega ka asukoht öisel ajal.

84% respondentidest tahab õppida. Kõige rohkem tahetakse õppida keevitajaks, kokaks või pottsepaks (kokku 31%). 89% respondentidest soovib tulevikus töötada. Samas pool ehk 58% vastanutest ei vastanud või pole mõelnud, kellena nad sooviksid töötada. Populaarsemad ametid on ehitaja (34%), keevitaja (22%), autolukksepp (22%). Eespool sai uuringu tulemustele toetudes märgitud, et igal teisel alaealisel puudus soov õppimiseks, mis on koolitundidest puudumise peamiseks põhjuseks. Järelikult on respondentide soov õppimiseks ja töötamiseks tõusnud.

84% küsitatud alaealistest osales mõnes kooliringis, 58% on mõne spordiklubi või spordiseltsi liige, 11% õppis muusikakoolis, 16% õppis kunstikoolis. Nimetatud variantidest

kõige rohkem soovitakse tulevikus olla mõne spordiklubi liige (35% kõikidest vastustest), sellele järgneb vastus „ükski variant ei sobi, sest ei taha“ (23% kõikidest vastustest). Kokkuvõttes järeldan, et kuigi osa alaealistest on investeerinud oma aega sellisesse tegevusse nagu osalemine kooliringis, spordiklubis või spordiseltsis, õppimine muusikakoolis või kunstikoolis, on nad ikka riskeerinud kuritegeliku käitumisega, kaotades juba tehtud investeeringuid.

89% uuringus osalenud isikutest vastasid, millega nad sisustavad vaba aega. Kõige rohkem tegeletakse treenniga (25%), jalutamisega (20%), televiisori vaatamisega (15%), lugemisega (15%). Kuna küsitlused olid läbi viidud Viru vanglas ja Tapa erikoolis, siis eeldatavasti vaba aja sisustamise võimalused on piiratud ning vastused on tingitud kehtivast situatsioonist. Seetõttu ei ole võimalik teha usaldusväärseid järeldusi alaealiste vaba aja sisustamise kohta esitatud küsimuse kontekstis. Samas on antud töös eespool jõutud järeldusele, et varavastaste korduvkuritegude toimepanemise üheks peamiseks põhjuseks on seikluste ja põnevuse otsimine.

84% respondentidest arvab, et määratud karistus vastab nende poolt toimepandud kuriteole. Samas ainult iga kolmas suhtus väga tõsiselt karistusse esimese varguse eest. 58% osalenud vastajatest teatasid, et nad suhtusid mitte eriti tõsiselt või ükskõikselts karistusse esimese varguse eest. Järelikult suurim osa respondentidest ei suhtunud tõsiselt esimesse karistusse. Sellest omakorda tekkis karistamatuse tunne, mis viis neid uue kuriteo toimepanemiseni.

Respondentidele oli antud võimalus lisada midagi küsitluse lõpus. Laekus neli vastust. Vastustes lubatakse hoiduda kuritegude toimepanemisest ning kunagi muutuda, kahetsetakse enda tegusid, nõutakse muuta Viru vangla sporditingimusi ja toitlustamist paremaks.

KOKKUVÕTE

Töö teoreetilises osas jõuti järeldusele, et probleemne perekond võib mõjutada alaealisi toime panema uusi kuritegusid. Negatiivset mõju alaealisele avaldab vanemate narkootikumide või alkohoolsete jookide kuritarvitamine. Vanemad on lapsele eeskujuks, mistõttu lapsed puutuvad alkoholiga kokku. Seda kahes mõttes – kas ise alkoholi proovides või kannatades alkoholihoobes vanemate vägivallatsemise ja mittehooolivuse tõttu. Omakorda alkohol ja narkootikumid mõjuvad lapse isiksuse ja käitumise kujunemisele ning on korduvkuriteo toimepanemise peamiseks põhjuseks. Vanemate haridustase ei ole määrav laste kuritegevusel. Ühe vanema puudumine ei avalda niivõrd palju mõju alaealisele kui ühe vanemate lahutus. Perevägivald perekonnas, eelkõige vanemate omavahelised tõsised konfliktid või füüsilised kokkupõrked, avaldavad mõju alaealiste õigusrikkumistele.

Perekonna kaudne ja otsene kontroll vähendavad õigusrikkumiste esinemist. Mida paremad on suhted alaealise ja tema vanemate vahel, seda harvemini esineb tal õigusrikkumisi. Varavastased õigusrikkumised esinevad harvemini nendel poistel, kelle läbisaamine ema ja isaga on hea.

Massimeedia on oluline roll alaealiste isiksuse kujundamisel. Massimeedia mõjutab noori, kelle väärtussüsteemid ja -orientatsioonid on alles kujunemisejärgus ja omab olulist rolli inimese õigusteadvuse kujundajana läbi selle struktuurikomponentide mõjutamise. Massimeedia peab andma alaealistele sellist teavet, mis peab soodustama adekvaatse õigustunnetuse ja õigusteadvuse kujunemist ning toetama teiste sotsialiseerimisagentide „tööd“.

Perekonna majanduslik seisund, täpsemini kindlate asjade olemasolu (noorel on omaette tuba, juurdepääs arvutile, mobiiltelefoni olemasolu noorukil, auto olemasolu perekonnal) ei avalda mõju alaealise õigusrikkumistele. Samas soov saada kuritegelikul teel raha, on peamiseks varavastaste kuritegude korduvalt toimepanemise põhjuseks retsidiivistide arvates. Raha puudumine viib kuritegelikule teele.

Suhtlusringkond, eelkõige sõbrad mõjutavad alaealiste retsidiivsust. Sõpradel on tähtsam roll noorte elus, kodu osa kipub sageli taanduma tahaplaanile. Alaealised panevad kuriteod toime

põhiliselt gruppides. Kriminaalkorras karistatud alaealiste suhtlusringkonnas on peamiselt kriminaalkorras karistatud. Tekib kambavaim, suutmatus öelda sõpradele „ei“, mis omakorda mõjutab uute kuritegude toimepanemist.

Kool mängib tähtsat rolli isiksuse kujunemisel. Samas erakordselt madal on õpetaja autoriteet noorte jaoks, pigem arvestatakse sõprade arvamusega. Varakult koolist kõrvale jäämine mõjub lapsele hilisemas eas. Koolist puudumise peamiseks põhjuseks on koolivägivald. Uuringust ilmnes, et suurim osa retsidiiviste üldse ei käinud koolis, omasid alg- või põhiharidust.

Haridustee katkemine on alaealiste kuritegeliku retsidiivi põhjuseks. Alaealistel retsidiivistidel puudub huvi kooli vastu, nendel on madal haridustase ja mahajäämised õppimises, mis viib neid antisotsiaalse elustiilini. Sellele järgneb kuriteo toimepanemine ja vangistus.

Igavus ja oskamatus sisustada vaba aega viivad korduvkuriteo toimepanemiseni. Alaealistel on palju liigset vaba aega. Kuriteo toimepanemine alaealise jaoks on põnevuse ja seikluste otsimine.

Karistamatuse tunne kui uue kuriteo toimepanemise põhjus avaldab samuti teatud mõju alaealiste kuritegevuse retsidiivsusele. Samas ei avalda see võrreldes teiste põhjustega retsidiivsusele väga olulist mõju.

Teoreetilised järeldused ja küsitluse läbiviimine kinnitas töös püstitatud hüpoteesi. Töös seatud eesmärgid on saavutatud. Küsitluse käigus saadud andmete analüüsil jõudis töö autor erinevate järeldusteni.

Uimastite kuritarvitamine on levinud varavastaste kuritegude toimepanijate alaealiste seas. Põhiliselt tarvitatakse viina, õlut, kanepit. Uimastite kuritarvitamise peamiseks põhjuseks on meelelahutuse otsimine ja vaba aja sisustamine. Samuti uimastite kuritarvitamisega on seotud sõprusringkond. Nii alaealised kui ka nende sõbrad tarbivad ühesuguseid uimasteid. Perekonna seos uimastite kuritarvitamisega on väike. Osaliselt on leidnud kinnitust, et vanemapoolne alkoholsete jookide kuritarvitamine mõjutab alaealist. Narkootiliste ainete tarbimise seost perekonnaga ei ole tuvastatud.

Varavastaste korduvkuritegude toimepanijate kõige riskantsem iga on 10-12 aastat. Kõige sagedamini pannakse esimene kuritegu toime selles vanuses. Samamoodi on varavastaste korduvkuritegude toimepanemise peamisteks põhjusteks materiaalse kasu saamine ning seikluste ja põnevuse otsimine. Vaatamata sellele, et alaealiste retsidivistide majanduslik olukord on suhteliselt hea – paljudel on isiklik arvuti, mobiiltelefon – on vargus raha kättesaamise kergeim viis. Koolides tavaliselt varastatakse raha, rahakotte, mobiiltelefone.

Kindlasti avaldab suurt mõju alaealistele perekond. Suurim osa nendest on mittetäilikest perekondadest ja läbi elanud vanemate lahutuse. Perekondades on levinud vägivald, eelkõige peksmine, nii alaealiste suhtes kui ka vanemate vahel. Vanemate haridus ei ole seotud alaealiste retsidiivsusega. Vanemate sissetulek võib soodustada varavastase korduvkuriteo toimepanemist. Tavaliselt on alaealised perekondadest, milles vanemad ei ole kriminaalkorras karistatud.

Suurimat rolli mängib alaealiste elus sõprusringkond. Seos sõpradega on tugev. Alaealised suhtlevad eakaaslastega või vanemate isikutega, kes on kriminaalkorras karistatud ja kellega pannakse toime esimene kuritegu. Alaealised ja nende sõbrad sooritavad ühesuguseid kuritegusid ja nendeks on varavastased kuriteod. Pärast seda, kui jõutakse tagasi koju, siis soovitakse jätkata suhtlemist kriminaalkorras karistatud isikutega, tahetakse olla sarnane nendega.

Alaealiste korduvkurjategijate koolitee piirdub põhihariduse saamisega. Nemad jäävad maha õpingutes, puudub soov õppimiseks. Koolis nemad kasutavad vägivalda klassikaaslaste suhtes, mõned ise satuvad koolivägivalla ohvriks. Samuti varastavad nad asju koolis.

Alaealised loevad regulaarselt või vahetevahel raamatuid, ajalehti ja ajakirju. Nendele meeldivad filmid, milles näidatakse vargusi, peksmist või tapmist ning osa neist tahab olla sarnane selliste filmidega kangelastega.

Vanemapoolne kaudne ja otsene kontroll on nõrk. See väljendub nii lapsega mittetegelemises kui ka puudulikus järelvalves lapse üle. Osa alaealistest osales kooliringis, spordiklubis või spordiseltsis, õppis muusikakoolis või kunstikoolis. Samas, tehtud investeeringud iseendasse ei hoidnud neid korduvkuriteo toimepanemisest eemal. Olles vanglas või erikoolis, oskavad alaealised sisustada oma vaba aega. Samas jõuti töös järeldusele, et varavastaste

korduvkuritegude toimepanemise üheks peamiseks põhjuseks on igavus ja oskamatus sisustada oma vaba aega. Karistamatuse tunne viib uue kuriteo toimepanemiseni. Suurem osa alaealistest ei suhtunud tõsiselt esimesse karistusse.

Seoses sellega, et korduvkuriteo üheks peamiseks põhjuseks on sekiluste ja põnevuste otsimine, leiab autor, et nii perekond kui ka ühiskondlikud organisatsioonid peavad kaasama alaealisi sellisse tegevusse, mis sisustaks nende vaba aega ja hoiaks kõrvale kriminaalkorras karistatud sõprusringkonnast. Samuti peab suurenema õiguskaitseorganite roll. Näiteks noorsoopolitsei töö tõhustamine alaealistega koolides preventsiiooni eesmärgil. Kindlasti tuleb tõsta nii kooli kui ka õpetaja autoriteedi. Õpetaja peaks olema suuteline veenma nii õpilasi kui ka vanemaid hariduse omandamises ja ühiselus osalemise vajalikkuses. Kokkuvõtlikult leian, et kui ühe sotsialiseerimisagendi töö soodustab pigem hälbivat käitumist, siis peaksid teised sotsialiseerimisagendid ühinema ühel eesmärgil teha kõike võimalikke, et indiviid ei sattuks õigusvastasele teele.

ОБ ОСНОВНЫХ СОЦИАЛЬНЫХ ПРИЧИНАХ СОВЕРШЕНИЯ ПОВТОРНЫХ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ

Резюме

В данной работе автор пытается найти ответ на вопрос, какие основные причины способствуют совершению преступлений против имущества снова и снова со стороны несовершеннолетних. Целью работы является выяснить, из каких семей эти молодые люди, какой их круг общения, заинтересованность к получению образования и работе, чем они занимаются в свободное время, могут ли они создавать связи с другими людьми, убеждены ли они в нужности правил общественной жизни, а так же выяснить в каком состоянии, как правило, они совершают повторные преступления. На основании исследований можно утверждать, что рецидив среди несовершеннолетних очень развит и большая доля рецидива приходится на кражи. В данной работе исследовалась специальная литература, прежде всего, социально-правовая литература. Так же был проведён опрос среди несовершеннолетних рецидивистов, кто повторно совершал имущественные преступления.

В ходе анализа социально-правовой литературы было установлено, что основными причинами, которые влияют на рецидив несовершеннолетних в кражах – это семья, друзья, школа.

Негативную роль на несовершеннолетних оказывает употребление алкогольных напитков и наркотиков родителями, с которых они берут пример. В свою очередь алкоголь и наркотики толкают несовершеннолетних на повторные преступления, являясь основной причиной повторного совершения преступления. Образование родителей и структура семьи не оказывают особого влияния на рецидив, исключение развод родителей. Также насилие в семье, а в первую очередь конфликты между родителями, влияет на рецидив. Прямой и непосредственный контроль несовершеннолетнего родителями уменьшает риск совершения правонарушения. Чем лучше отношения между несовершеннолетним и родителями, тем реже встречаются случаи правонарушений со стороны несовершеннолетних.

Важную роль при формировании личности играют СМИ, которые должны способствовать формированию правового сознания и ощущения, а также поддерживать работу других агентов социализации.

Круг общения влияет на рецидив среди несовершеннолетних, а именно друзья. С друзей берут пример, пытаются быть похожими на них. Исследованиями установлено, что роль учителя уходит на задний план по сравнению с ролью друзей в жизни несовершеннолетнего.

По статистике несовершеннолетние рецидивисты с низким уровнем образования. У них отсутствует интерес к школе, что ведёт их к антисоциальному или иному похожему образу жизни. Результатом является совершение преступления и тюремное заключение. Основной причиной отсутствия из школы является школьное насилие.

Отсутствие денег и желание лёгким, то есть преступным путём получить деньги, толкает на совершение новых преступлений.

У несовершеннолетних много свободного времени. Поэтому скука и неумение заполнить своё свободное время толкают на совершение повторного преступления. Совершение преступления для несовершеннолетнего является поиском приключений.

Также чувство безнаказанности оказывает влияние на совершение нового преступления. По сравнению с другими причинами, не оказывает чувство безнаказанности сильное влияние на рецидив.

В ходе проведённого опроса выяснилось, что употребления алкогольных напитков и наркотиков очень распространены среди несовершеннолетних рецидивистов. Основной причиной употребления психотропных веществ является поиск приключений, времяпровождение. Было установлено, что друзья влияют на употребление алкоголя и наркотиков. Связь между употреблением психотропных веществ и семьей мала.

Из результатов опросов удалось установить, что, в основном, в возрасте 10-12 лет совершается первое преступление. Основными причинами совершения повторных

имущественных преступлений является получение материальной выгоды, а кража является более лёгким способом получения денег.

Большая часть несовершеннолетних рецидивистов из неполных семей и пережили развод родителей, но в основном, родители, не судимые люди. В их семьях распространено насилие. Доход родителей может способствовать рецидиву имущественных преступлений.

В кругу общения несовершеннолетних преступников, судимые личности, с кем и совершаются преступления. Преступления опрошенных и их друзей одинаковые. С друзьями не хотят рвать связи и хотят быть на них похожими.

У рецидивистов отсутствует желание учиться, образование ограничивается основным, они применяют насилие и воруют в школе. В тоже время несовершеннолетние преступники читают книги, газеты, журналы. Им нравятся фильмы про кражи, избиения, убийства.

Зачастую родители не занимаются своими детьми, не знакомы с их друзьями. Часть несовершеннолетних участвовала в школьных кружках, спортивных секциях, музыкальных и художественных школах. В тоже время инвестирование в себя и своё образование не остановило их от совершения повторных преступлений. Также чувство безнаказанности является причиной рецидива, так как большая часть несовершеннолетних не приняла всерьёз первое наказание за совершенное преступление.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. (koost). Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010.
2. Aimre, I. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2001.
3. Anepaio, T. jt. Sissejuhatus õigusteadusesse. Tallinn: Juura 2004.
4. Auväärt, L. Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses: juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspsühholoogilised aspektid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2001.
5. Derzon, J., Lipsey, M. Predictors of violent or serious delinquency in adolescence and early adulthood: A synthesis of longitudinal research – Farrington, D., Loeber, R. Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions. Thousand Oaks (CA): Sage Publications 1998.
6. Frederick, B. Factors Contributing to recidivism among youth placed with the New York state division for youth. New York: New York state division of criminal justice services 1999.
– Arvutivõrgus: http://criminaljustice.state.ny.us/crimnet/ojsa/dfy/dfy_research_report.pdf. 04.03.2013.
7. Ginter, J., Saarsoo, H., Sootak, J. Alaealiste õiguserikkumised: kriminaalõiguslik, menetluslik ja kriminoloogiline aspekt. Tartu: Juura 2000.
8. Haugas, L (toim). Lapsed Children. Tallinn: Statistikaamet 2008.
9. Kaugia, S. Alaealine õigusliku vastutuse subjektina – Kaugia, S. (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia: õppematerjale III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003.
10. Kaugia, S. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011.
11. Kaugia, S. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine – Kaugia, S (koost). Õigus ühiskonnas. Tartu: Avatar OÜ 2006.
12. Kimmel, K. Alaealiste kuritegelikest grupeeringuist – Kimmel, K. (koost). Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest. Tallinn: Eesti Raamat 1966.
13. Krisberg, B., Wolf, A. Juvenile offending. – Heibrun et al. (koost). Juvenile Delinquency: prevention, assessment and intervention. USA: Oxford University Press 2005.
14. Markina, A., Šahverdov-Žarkovski, B. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn: Justiitsministeerium 2007.
15. Pikamäe, P., Sootak, J. (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. 3. Tallinn: Juura 2009.
16. Raska, E. Seadusega pahuksis. Tallinn: Eesti Raamat 1980.

17. Raska, E. Sotsiaalne programm: kuritegevuse ennetamine. Teooria ja praktika küsimusi. Tallinn: Eesti Raamat 1987.
18. Raukas, M (koordinaator). Retsidiivsus. KESA-Mauritius 2007.
19. Saar, J. Alaealiste õigusrikkujate kriminaalsed karjäärid 1985-1999 – Markina, A. jt (koost). Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest. Uurimisprojekti aruanne Integratsiooni Sihtasutusele. Tallinn: 2001. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20505/%DClevaade+k%E4itumisprobleemidega+alaealiste+kohta+tehtud+uuringutest+85-00.pdf>. 11.03.2013.
20. Saar, J. Alaealiste õigusrikkujate hilisemast kriminaalsest karjäärist aastatel 1985-1999 läbi viidud longituuduuringu andmetel. – Sotsiaaltöö 2001/6.
21. Sickmund, M., Snyder, H. Juvenile offenders and victims: 1999 national report. Washington DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention 1999 – Arvutivõrgus: <https://www.ncjrs.gov/html/ojjdp/nationalreport99/frontmatter.pdf>. 12.03.2013.
22. Sootak, J. Varavastased süüteod. Vlj. 2. Tallinn: Juura 2009.
23. Strutškov, N (toim). Kriminologija. Perevod s Tšeškogo. Moskva: Progress 1982.
24. Toomsoo, A. Alaealiste kuritegevus. Ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Kooperatiiv „Praktika ja teadus” 1993.

KASUTATUD NORMATIIVAKTID

25. Alaealise mõjutusvahendite seadus – RT I 1998, 17, 264 ... RT I, 2006, 55, 405.
26. Karistusseadustik – RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 20.12.2013, 3.
27. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018 heakskiitmine – RT III 2010, 26, 51.
28. Tsiviilseadustiku üldosa seadus – RT I 2002, 35, 216 ... RT I, 06.12.2010, 1.
29. Töölepingu seadus – RT I 2009, 5, 35 ... RT I, 22.12.2012, 15.

LISAD

Lisa 1. Küsitlusleht vastuste kokkuvõttega

Lugupeetud küsimustikule vastaja!

Mina, Igor Kübarsepp, koostan oma bakalaureusetööd teemal „Alaealiste poolt korduvate varavastaste kuritegude toimepanemise peamistest sotsiaalsetest põhjustest“. Minu bakalaureusetöö üheks osaks on küsitlus, mille viin läbi alaealiste seas. Käesolev küsitlus viiakse läbi bakalaureusetöö raames, milles püüab autor leida vastust küsimusele, millised on peamised põhjused, mis viivad alaealise ikka ja jälle varavastast kuritegu toime panema. Eesmärgiks on välja selgitada, millistest peredest on need noored pärit, milline on nende suhtlusringkond, suhtumine kooli ja millises seisundis nad reeglina korduvkuriteo toime panevad. Saadud teavet kasutatakse eesmärgiga selgitada välja retsidiivsuse ajendeid ja põhjusi korduvaid varavastaseid tegusid toimepannud alaealistest toimepanijate puhul. Põhjuste teadmine võib olla vahendiks alaealiste kuritegevuse leviku vähendamisel varavastaste süütegude puhul. Olen tänulik, kui vastate ausalt ja nii nagu teemast arvate. Hindan Teie arvamust kõrgelt. Küsimustiku vastused on anonüümsed. Vastamisel tõmmake palun Teie valitud vastusevariandile ring ümber. Kui on oluline Teie pikem vastus, kirjutage see palun selleks jäetud joonele.

Iga Teie vastus on tähtis.

Meeldivale koostööle lootes ja ette tänades,
küsitleja

VASTAJA TAUSTAANDMED (vastajaid kokku 19 inimest)

1. Sugu:

- a) Mees – 19 (100%)
- b) Naine – 0 (0%)

2. Vanus: _____ aastat

- 14 aastat – 4 (21%)
- 15 aastat – 4 (21%)
- 16 aastat – 4 (21%)
- 17 aastat – 7 (37%)

3. Rahvus: _____

- eestlane – 13 (67%)
- venelane – 5 (26%)
- armeenlane – 1 (5%)

4. Kas olete tarbinud alkohoolseid jooke?

- a) jah – 18 (95%)
- b) ei – 1 (5%)

5. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis millal ja milliseid alkohoolseid jooke tarbisite esimest korda? Kui „EI“, siis liikuge küsimuse 7 juurde.

Esimene kokkupuude alkohooliga (vanuseline): ei vastanud 17 (90%), 13 aastasena – 1 (5%), 14 aastasena – 1 (5%).

Alkohoolsete jookide mitmekesisus esimesel kokkupuutel: ei vastanud / ei mäleta – 9 (47%), vastanud 10 (53%).

Kümnest isikust mõned vastajad tõid vastuses välja mitmeid erinevaid alkohoolseid jooke, mida nad on tarbinud esimest korda (kokku 12 vastust):

viin – 5 (42%)

õlu – 5 (42%)

siider – 1 (8%)

gin – 1 (8%).

6. Miks olete tarbinud alkohoolseid jooke?

a) niiviisi teevad vanemad

b) niiviisi teevad sõbrad – 2 (10%)

c) huvi pärast – 6 (32%)

d) ajaviiteks – 6 (32%)

e) muu põhjus (milline?) – probleemid/närvi maandamine – 4 (21%), meeldib – 1 (5%),

7. Kas olete tarbinud narkootikume?

a) jah – 9 (47%)

b) ei – 10 (53%)

8. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis milliseid narkootikume ja millal tarbisite esimest korda? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 10 juurde.

Esimene kokkupuude narkootikumidega (vanuseline): ei vastanud – 6 (67%), 13 aastasena – 2 (22%), 7 aastasena – 1 (11%)

Esimest korda tarbiti järgmisi narkootikume (9 vastust):

kanep – 4 (45%)

amfetamiin – 2 (22%)

LSD – 1 (11%)

nuusutanud bensiini – 1 (11%)

ei vastanud – 1 (11%)

9. Miks olete tarbinud narkootikume?

a) niiviisi teevad vanemad

b) niiviisi teevad sõbrad – 1 (11%)

c) huvi pärast – 5 (56%)

d) ajaviiteks – 2 (22%)

e) muu põhjus (milline?) – sõbrad sundisid 1 (11%)

10. Kui vana olite, kui panite toime esimese kuriteo? _____ aastane

ei vastanud – 3 (16%)

6 aastasena – 1 (5%)

7 aastasena – 2 (11%)

8 aastasena – 2 (11%)

- 9 aastasena – 1 (5%)
- 10 aastasena – 4 (21%)
- 11 aastasena – 1 (5%)
- 12 aastasena – 3 (16%)
- 13 aastasena – 1 (5%)
- 14 aastasena – 1 (5%)

11. Miks panite toime varguse teist korda?

- ei vastanud – 9 (48%)
- materiaalne kasu (sh. raha vajadus) – 3 (16%)
- meeldis – 3 (16%)
- tahtsin süüa – 2 (10%)
- sõbrad tõmbasid kaasa – 2 (10%)

PEREKOND

12. Kas elate täisperekonnas? Kui vastasite „elan emaga ja isaga“, siis liikuge küsimuse 14 juurde.

- a) elan emaga – 10 (53%)
- b) elan isaga – 3 (15%)
- c) elan emaga ja isaga – 2 (11%)
- d) elan vanaemaga – 1 (5%)
- e) elan vanaisaga
- f) elan muu sugulasega
- g) elan kellegi muu isikuga (täpsustage palun) – oma naisega 1 (5%), lastekodus 2 (11%)

13. Miks ema ja isa ei ela koos?

- a) ema suri – 1 (6%)
- b) isa suri – 3 (18%)
- c) ema ja isa on lahutatud – 8 (47%)
- d) muu põhjus (milline?) – üldse ei tea, kes on isa – 1 (6%)
- e) ei vastanud – 4 (23%)

14. Kas Teie vanemad tarvivad alkohoolseid jooke?

- a) jah – 6 (32%)
- b) ei – 13 (68%)

15. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis milliseid? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 16 juurde.

Antud küsimusele vastas 3 isikut (50%), ei vastanud – 3 (50%).

Kolm vastajat tõid vastuses välja mitmeid erinevaid alkohoolseid jooke, mida tarvivad nende vanemad (kokku 7 vastust):

- gin / siider – 2 (29%)
- õlu – 2 (29%)
- viin – 1 (14%)
- vein – 1 (14%)
- šampus – 1 (14%)

16. Kas Teie vanemad tarbivad narkootikume?

- a) jah – 0 (0%)
- b) ei – 19 (100%)

17. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis milliseid? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 18 juurde.

Vastused puuduvad, sest respondentide vanemad ei tarbi narkootikume.

18. Kas Teie vanemad kasutasid vägivalda Teie suhtes?

- a) jah – 6 (32%)
- b) ei – 13 (68%)

19. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis millist? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 20 juurde.

- ei vastanud – 2 (33%)
- peksmine – 3 (50%)
- ei andnud süüa – 1 (17%)

20. Kas on olnud konflikte Teie vanemate vahel?

- a) jah – 9 (47%)
- b) ei – 10 (53%)

21. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis millised? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 22 juurde.

- ei vastanud – 3 (33%)
- tavaline peretüli – 3 (33%)
- koolist puudumise tõttu – 1 (11%)
- vägivald – 1 (11%)
- isa on purjus – 1 (11%)

22. Missugune on Teie vanemate haridus?

- a) põhiharidus – 3 (16%)
- b) keskharidus – 3 (16%)
- c) keskeriharidus – 3 (16%)
- d) kõrgem haridus – 5 (26%)
- e) muu (milline?) – ei tea 3 (16%)
- f) ei vastanud – 2 (10%)

23. Kas Teie vanemad käivad tööl?

- a) jah – 14 (74%)
- b) ei – 4 (21%)
- c) ei vastanud – 1 (5%)

24. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis kellena? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 25 juurde.

- a) ema: müüja – 2, lasteraha – 1, lüpsja – 1, kreveti koorija – 1, maaler – 1, kondiiter – 1, kuskil kontoris – 1, õmbleja – 1, õpetaja – 1.
- b) isa: ehitaja – 4, autojuht/bussijuht – 3, puidutöölaine – 2, pensionil – 1, elektrik – 1, loomaarst – 1.
- c) ei tea – 1
- d) ei vastanud – 3

25. Kas Teie vanemad on kriminaalkorras karistatud?

- a) ema on kriminaalkorras karistatud – 1 (5%)
- b) isa on kriminaalkorras karistatud – 5 (27%)
- c) kumbki vanematest ei ole kriminaalkorras karistatud – 12 (63%)
- d) ei vastanud – 1 (5%)

26. Kui Teie vanemad on kriminaalkorras karistatud, siis millise kuriteo eest? Kui vastasite eelmisele küsimusele, et „EI OLE KARISTATUD“, siis liikuge küsimuse 27 juurde.

ei tea – 2 (32%)

emal on lastega seotud karistused – 1 (17%)

isal on trahvid – 1 (17%)

isa on karistatud alkoholijoobes juhtimise eest – 1 (17%)

isa on karistatud relva hoidmise eest – 1 (17%)

SÕBRAD

27. Teie sõbrad on ...

- a) nooremad kui Teie
- b) eakaaslased – 7 (37%)
- c) vanemad kui Teie – 8 (42%)
- d) täisealised – 4 (21%)

28. Kellega koos sooritasite esimese varavastase kuriteo?

- a) üksinda – 5 (26%)
- b) sõpradega – 13 (69%)
- c) muu vastus (seletage palun) – õemehega – 1 (5%)

29. Kui palju Teil on sõpru, kes on toime pannud kuritegusid?

- a) ei ole – 1 (5%)
- b) mitu – 6 (32%)
- c) pooled – 8 (42%)
- d) kõik – 4 (21%)

30. Kui vastasite eelmisele küsimusele „mitu, pooled või kõik“, siis missuguseid kuritegusid on Teie sõbrad toime pannud? Kui „EI OLE“ siis liikuge küsimuse 33 juurde.

Antud küsimusele vastas 13 isikut (72%), ei vastanud – 5 (28%).

Kolmeteistkümnest isikutest mõned vastajad tõid vastuses välja mitmeid erinevaid kuritegusid, mida on nende sõbrad toime pannud (kokku 19 vastust):

vargus – 11 (58%)
röövimine – 2 (11%)
peksmine – 2 (11%)
relva hoidmine – 1 (5%)
narkokuriteod – 1 (5%)
ei tea – 1 (5%)
igasugused – 1 (5%)

31. Kas vanemad lubavad Teil suhelda sõpradega, kes on toime pannud kuriteo?

- a) jah – 7 (37%)
- b) ei – 4 (21%)
- c) vanemad ei tea minu sõprade kriminaalsest taustast – 7 (37%)
- d) ei vastanud – 1 (5%)

32. Kui tulete koju tagasi, siis kas jätkate suhtlemist vanade sõpradega, kes on toime pannud kuriteo?

- a) jah – 8 (42%)
- b) ei – 10 (53%)
- c) ei vastanud – 1 (5%)

33. Kas Teie sõbrad on Teile eeskujuks?

- a) jah – 1 (5%)
- b) ei – 17 (90%)
- c) ei vastanud – 1 (5%)

34. Kas tahate olla sarnane oma sõpradega?

- a) jah – 4 (21%)
- b) ei – 14 (74%)
- c) ei vastanud – 1 (5%)

35. Kas saaksite öelda sõpradele „EI“, kui nad teeksid Teile ettepaneku panna toime kuritegu?

- a) jah – 16 (90%)
- b) ei – 1 (5%)
- c) ei vastanud – 1 (5%)

36. Kas Teie sõbrad tarbivad alkohoolseid jooke?

- a) jah – 16 (90%)
- b) ei – 1 (5%)
- c) ei vastanud – 1 (5%)

37. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis milliseid? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 38 juurde.

Antud küsimusele vastas 10 isikut (62,5%), ei vastanud – 6 (37,5%).

Kümnest isikutest mõned vastajad tõid vastuses välja mitmeid erinevaid alkohoolseid jooke, mida tarbivad nende sõbrad (kokku 16 vastust):

viin – 8 (50%)
õlu – 6 (37%)
gin – 2 (13%)

38. Kas Teie sõbrad tarbivad narkootikume?

- a) jah – 9 (47%)
- b) ei – 10 (53%)

39. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis milliseid? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 40 juurde.

- ei vastanud – 3 (33%)
- kanep – 5 (56%)
- heroiin – 1 (11%)

KOOL

40. Mitu klassi olete lõpetanud? (palun märkige numbriga!) _____

- 5 klassi – 3 (16%)
- 6 klassi – 1 (5%)
- 7 klassi – 6 (31%)
- 8 klassi – 5 (26%)
- 9 klassi – 2 (11%)
- ei vastanud – 2 (11%)

41. Kas olete kunagi klassi kordama jäänud?

- a) jah – 13 (68%), 1 kord – 7, 2 korda – 5, 3 korda – 1
- b) ei – 6 (32%)

42. Kas olete puudunud koolitundidest?

- a) jah – 16 (84%)
kuni 5 korda nädalas – 12, rohkem kui 5 korda nädalas – 4
- b) ei – 3 (16%)

43. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis miks olete puudunud koolitundidest? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 44 juurde.

- ei taha/ei viitsi – 6 (38%)
- ei vastanud – 5 (31%)
- ei ole huvitatud/ei meeldi – 3 (19%)
- ei tea – 1 (6%)
- õpetaja ajab närvi – 1 (6%)

44. Kas olete kasutanud vägivalda klassikaaslaste suhtes?

- a) jah – 8 (42%), sest provotseerivad ja ajavad närvi
- b) ei – 11 (58%)

45. Kas klassikaaslased on kasutanud vägivalda Teie suhtes?

- a) jah – 3 (16%)
- b) ei – 16 (84%)

46. Kas olete varastanud asju koolis?

- a) jah – 7 (37%)
- b) ei – 12 (63%)

47. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis kellelt ja milliseid asju olete koolis varastanud? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 48 juurde.

Antud küsimusele vastas 5 (71%) isikut, ei vastanud 2 (29%) isikut.

Mõned vastajad tõid vastuses välja mitmeid erinevaid asju, mida nemad on koolis varastanud (kokku 7 vastust):

- telefon – 2 (29%)
- raha/rahakott – 2 (29%)
- igasugused asjad – 1 (14%)
- teritaja – 1 (14%)
- kommid – 1 (14%)

MASSKOMMUNIKATSIOON

48. Kas Teie loete raamatuid, ajalehti, ajakirju?

Raamatud:

- Loen regulaarselt – 5 (27%)
- Loen vahetevahel – 8 (42%)
- Leon harva – 3 (16%)
- Ei loe üldse – 2 (10%)
- Ei vastanud – 1 (5%)

Ajalehed:

- Loen regulaarselt – 11 (58%)
- Loen vahetevahel – 2 (10%)
- Leon harva – 4 (22%)
- Ei loe üldse – 1 (5%)
- Ei vastanud – 1 (5%)

Ajakirjad:

- Loen regulaarselt – 6 (31%)
- Loen vahetevahel – 7 (37%)
- Leon harva – 4 (22%)
- Ei loe üldse – 1 (5%)
- Ei vastanud – 1 (5%)

49. Kuidas meeldivad filmid, milles näidatakse vargusi?

- a) väga meeldivad – 4 (21%)
- b) pigem meeldivad – 9 (47%)
- c) pigem ei meeldi – 4 (21%)
- d) ei meeldi üldse – 2 (11%)

50. Kuidas meeldivad filmid, milles näidatakse peksmist või tapmist?

- a) väga meeldivad – 6 (32%)
- b) pigem meeldivad – 9 (47%)
- c) pigem ei meeldi – 3 (16%)
- d) ei meeldi üldse – 1 (5%)

51. Kas tahate olla sarnane filmide kangelastega, kes varastavad, peksavad või tapavad?

- a) jah – 4 (21%)
- b) ei – 13 (68%)
- c) ei tea – 2 (11%)

MAJANDUSLIK OLUKORD

52. Kas Teil on kodus isiklik arvuti?

- a) jah – 16 (84%)
- b) ei – 3 (16%)

53. Kas Teil on isiklik mobiiltelefon?

- a) jah – 16 (84%)
- b) ei – 3 (16%)

54. Kas Teil on isiklik tuba vanemate või muude sugulaste korteris?

- a) jah – 14 (74%)
- b) ei – 4 (21%)
- c) ei vastanud – 1 (5%)

55. Kas teie perekonnas on auto?

- a) jah – 10 (53%)
- b) ei – 9 (47%)

56. Kas Teil on isiklik raha?

- a) ei – 2 (11%)
- b) jah, vanemad annavad – 12 (63%)
- c) jah, annab keegi teine (seletage palun) – ise töötasin – 3 (16%), vargustega saanud – 1 (5%), ei seletanud – 1 (5%)

57. Kas Teie jaoks on vargus raha kättesaamise kergeim viis?

- a) jah – 10 (52%)
- b) ei – 6 (32%)
- c) ei vastanud – 3 (16%)

SOTSIAALSED SIDEMED

58. Kui palju aega vanemad Teiega veetsid?

- a) väga palju – 8 (42%)
- b) piisavalt – 7 (36%)
- c) väga vähe – 2 (11%)
- d) üldse ei veetnud, olin omaette – 2 (11%)

59. Kuidas vanemad Teiega aega veetsid? Kui vastasite eelmisele küsimusele „üldse ei veetnud, olin omaette“, siis liikuge küsimuse 60 juurde.

ei vastanud – 13 (76%)

mängimine – 2 (12%)

jalutamine – 1 (6%)

joonistamine – 1 (6%)

60. Kas vanemad tunnevad Teie sõpru?

a) jah, kõiki – 6 (32%)

b) tunnevad mõnda – 12 (63%)

c) ei tunne ühtegi – 1 (5%)

61. Kas vanemad on lubanud Teil jalutada tänaval peale 22:00?

a) jah – 15 (79%)

b) ei – 4 (21%)

62. Kas Te tahate õppida?

a) jah – 16 (84%)

b) ei – 3 (16%)

63. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis kelleks tahate õppida? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 64 juurde.

keevitaja, kokk või pottsepp – 5 (31%)

ei vastanud – 3 (19%)

ehitaja – 2 (13%)

autolukksepp – 2 (13%)

poksija – 1 (6%)

saada elukutset – 1 (6%)

kuidas õnnestub – 1 (6%)

pole mõelnud – 1 (6%)

64. Kas Te sooviksite töötada tulevikus?

a) jah – 17 (89%)

b) ei – 2 (11%)

65. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis kellena sooviksite töötada? Kui „EI“ siis liikuge küsimuse 66 juurde.

ei vastanud – 8 (47%)

ehitaja – 3 (34%)

keevitaja – 2 (22%)

autolukksepp – 2 (22%)

pole mõelnud – 1 (11%)

seal, kus saaks – 1 (11%)

66. Kas olete osalenud mõnes kooliringis?

a) jah – 16 (84%)

b) ei – 3 (16%)

67. Kas olete mõne spordiklubi või spordiseltsi liige?

- a) jah – 11 (58%)
- b) ei – 8 (42%)

68. Kas olete õppinud muusikakoolis?

- a) jah – 2 (11%)
- b) ei – 17 (89%)

69. Kas olete õppinud kunstikoolis?

- a) jah – 3 (16%)
- b) ei – 16 (84%)

70. Soovin ...

Antud vastusele mõned vastajad valisid mitu vastusevarianti

- a) osaleda mõnes kooliringis – 5 (19%)
- b) olla mõne spordiklubi või spordiseltsi liige – 9 (35%)
- c) õppida muusikakoolis – 2 (8%)
- d) õppida kunstikoolis – 4 (15%)
- e) ükski variant ei sobi – 6 (23%), sest ei taha

71. Millega sisustate oma vaba aega?

Antud küsimusele vastasid 17 (89%) isikut, ei vastanud – 2 (11%).

Seitsmeteistkümnest isikust mõned vastajad tõid vastuses välja mitmeid erinevaid variante, millega nemad sisustavad oma vaba aega (kokku 20 vastust):

- trenn – 5 (25%)
- jalutamine – 4 (20%)
- televiisori vaatamine – 3 (15%)
- lugemine – 3 (15%)
- arvutiga ja X-box'iga mängimine – 2 (10%)
- õppimine – 1 (5%)
- perekonnaga aja veetmine – 1 (5%)
- ei tee mitte midagi – 1 (5%)

72. Kas määratud karistus vastab Teie arvates Teie poolt toimepandud kuriteole?

- a) jah – 16 (84%)
- b) ei – 2 (11%), sest karistus on väike või mina ei ole sooritanud kuritegu
- c) ei vastanud – 1 (5%)

73. Kuidas suhtusite karistusse esimese varguse eest?

- a) väga tõsiselt – 7 (37%)
- b) mitte eriti tõsiselt – 6 (32%)
- c) ükskõikselt – 5 (26%)
- d) ei vastanud – 1 (5%)

74. Kui soovite veel midagi lisada, siis tehke seda palun siin!

- Olemas 3-kuune laps ja ei pane toime uusi kuritegusid
- Kahetsen enda tegusid
- Kunagi muutun ja ei soovi enda saatust teistele

- Viru Vanglas võiks olla rohkem võimalusi sportimiseks ja toitlustamine võiks muutuda paremaks

Täna vastamise ja koostöö eest!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Igor Kübarsepp _____
(sünnikuupäev: 14.09.1982) (autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Alaealiste poolt korduvate varavastaste kuritegude toimepanemise peamistest sotsiaalsetest põhjustest,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on Dr iur Silvia Kaugia,
(juhendaja nimi)

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Kohtla-Järvel, 08.05.2013 (kuupäev)